

RATSIONALIST

KULTUURPOLIITILINE KUUKIRI

SISU:

Toimetusest

MN. Prof. S. Freud, psühhoanalüüs ja ristiusk

Max Laosson. Ristiusk kui tapmisrefleks

Horisonidilt

Nr. 1

D E T S E M B E R

1932

RATSIONALIST

Tellimishind: 1 kuu — 35 s.,
2 kuud — 70 s., 3 kuud — 1 kr.,
6 kuud — 2 kr.

Ilmub 1 kord kuus.

Tellimisi võtavad
vastu päaletoimetuse
kõik postiasuised.

Toimetuse aadr. Tartu, Tööstuse t. 13, 16.

Nr. 1

S 5425 Detsember 3/6286

1932

(18.10.40)

Eesolev ajakiri taotleb meie kultuurpoliitika ratsionaliseerimist ja omariikluse idee süvendamist. Kuna teotsemine selles suunas produktiivne võib olla vaid juhul, kui on kõrvaldatud püüakistus meie rahvusliku alaväärtuslikkuse kompleksinaol, siis osutub „Ratsionalisti“ paralleelülesandeks eestluse rahvusliku enesetunde tõstmine. Selle alaväärtuslikkuse kompleksi ühiskondlikult kasulik lahendus pole saavutatav seni harastatud meetodi — ärkamisaegse sentimentaalitsemise, šovinistliku kemplemise ja nn. ahvikultuuri — abil.

On muidugi küsimus, kuivõrd on üldse õigustatud rääkimine kultuurpoliitikast Eestis, kui selle all mõista sihiteadlikku, kavakindlat, ettehaaravat, profülaktilist teotsemist teraviku huvides. Meie kultuurpoliitika on seni olnud pääasjalikult repressiivne, tagantjärele auke toppiv ja haavu parandav — on parandanud neid haavu, millised ta enese algelisuse ja oskamatususe tagajärjel on tekkinud. Ja vaadeldes meie kõiksugu isamaalaste ja kultuuritalade lähinägelist sagimist-askeldamist ning familjaarset üleolekut sügavamastki probleemist, ei saa loota, et meie Münchhausenid end ise rabast välja tõstaks. Meil pole põhjust rääkida intelligentsi üleproduktisioonist, vaid alaproduktisioonist.

Vaatamata kõigele optimismile tuleb tunnustada, et majandusliku kandepinna kõrval on iseseisvuse aja jooksul nõrgenenud ka meie omariikluse ideoloogiline kandepind. Ent pole mõeldav omariiklus tugeva ideoloogiata, kaugemate tähisteta ja kindla väärtuste süsteemita. Mitmesuguste väärtuste, jõudude ja ideoloogiate osa selgitamist riiklikus elus nõuavad riigi ja kultuuri huvid. Kuid väärtuste küsimus on meie kultuurpoliitikas tundmatu ala ja üleolev suhtumine tundmatuile aladele on kõigi aegade tõusikluse lemmiksport ja tunnus.

Oma populaarsuse ja poliitilise mõju tõttu tulevad kultuurpoliitiliselt arvesse kõige päält kolm ilmavaatelist-ideoloogilist voolu: rahvuslus, sotsialism ja ristiusk. Rahvuslik ideoloogia, mille väärtuslikum osa enesest kujutab Jaan Tõnissoni poolt populariseeritud Hegeli rahvuse- ja riigifilosoofiat, osutub, kui

meie omariikluse suurim tugi, meie ametliku kultuurpoliitika lemmikuks. Teiseks suurvõimuks Eestis on sotsialistlik ideoloogia. Kuni püsib senine töö ja varade jaotus, süveneb ka sotsialism ja tungib edasi vähemalt varjatud kujul — riigikapitalismi ja riigisotsialismi näol. Kõige piinlikumaks Eestis osutub ristiusu seisukord. Kirik on monarhhia tugi, ei saa olla kunagi demokraatia tugi. Rahvustluse ja sotsialismi kõrval tundub ta võõrkehana ja lügljana. Et meie riik ja kultuurpoliitika oma taktikat kiriku suhtes peavad põhjalikult muutma, see on „Ratsionalisti“ aksioom.

„Ratsionalisti“ huvipiirkonda kuuluvad hariduspoliitika, kasvatusprobleemid, rahvusküsimus ja teised ühiskondliku elu alad. Ent mitmesugustel põhjustel on toimetused otsustanud paaris esimeses numbris pöörata usu- ja kirikuküsimusele. Toimetused asub, nagu tingib ajakirja üldsuund — ratsionaliseerimine, ristiusu suhtes eitava seisukohal. Kultuuri ja riigi vabastamine ristiusu ballastist on lähemate aastate ülesanne. Et ristiusk läheb allamäge rinnaktempos, et ta õitseng on möödas, et iga pastor ja preester, iga kirik ja tempel maakeralt kultuuri ja inimsuse huvides peab kaduma, see vaade on Euroopas levimas laviinilise hooga.

Tänini on kristlusest identifitseeritud eetikaga, usku samastatud moraaliga. On räägitud tüütavuseni kristlikust kõlblusest ja on toonitatud, et Euroopa kultuuri aluseks on kristlik kõlblus. Et kaasaegne intelligents ja poliitikud seda kiriku võltstrumpi veel läbi pole näinud, see pole neile auks. Kristlus on antieetiline ja seda, kes pääle tutvunemist kristluse oluga, ei muuda oma seisukohta ristiusu suhtes, ei saa me nimetada kultuurinimeseks ja kohelda kui homo sapiensi. Ristiusk on eetika ja kultuuri eitamine, õõnestab nende aluseid ja on kõigis oma põhiprintsiipides ebakõlbline, on madalamate instinktide mäss sügavamale võimsuse ja kõrgema inimsuse vastu, on mäss sotsiaalse mõtte ja kultuurühiskonna vastu. Et kõlblus ja religioon oma olemuselt on verivaenlased, et ristiusk on riigile kahjulik traditsioon ja barbarism ning praeguse kultuuri ja mõistuse seisukohalt jultunuim paganlus, see tõde peab saama iga kultuurinimese veendeks. Evime praegu abinõud „et isegi pimedaid nägijateks muuta“ ja selleks jätkub meil püsivust, inimarmastust ja halastamatust.

Kirik, mis kunagi pole valinud abinõusid oma eesmärkide saavutamiseks, ei jäta käesoleval korral „Ratsionalisti“ ringkonnale muidugi ette heitmata kommunismi. Kiriklikud ringkonnad levitavad meeleldi vaadet, et antikristluse kaasnähteks on kommunism. See on eriti võimalik Eestis, kuhu küll tangod ja rüdemoed saavad enne kui Pariisi, kuid Euroopa võimalised liikumised mõneastase hiline misega. Laiad massid ei

tea, et ajaloolised isikud ja teadlased, kes on võidelnud ristiusu vastu, on olnud kõike muud, kuid mitte kommunistid. Ükski suur riigimees pole mööda pääsenud ristiusu võimu püramisest — nimetame siin Friedrich Suurt, Bismarki ja Napoleoni; viimane laskis vangistada paavsti. Või olid Goethe, Darwin, Spinoza, Comte, Briand, kristlased? Voltaire, Nietzsche, Feuerbach, Freud on avalikud ristiusu vastased, samuti kindral Luedendorff. Tuletagem meelde Mussolini hiljutist konflikti Vatikani ja tema eelkäijate Garibaldi ja Cavouri kiriku võimu püüvat tegevust. Kui praegu Mussolini suhtub kirikule sallivalt, siis on see vaid poliitiline võte. Vatikan on fašismi teenistuses, mitte fašism Vatikani teenistuses. Eestis on unustatud ka Kreutzwaldi ja Jakobsoni antipaati kiriku kui pimeduse ja tagurluse kantsi vastu.

Ristiusk on minemas allamäge rünnaktempo — seda tingivad teaduse edusammud. Kodanlised parteid ja ka sotsialistlik partei peaks tegema sellest järeldused, kiirendades ristiusu taganemist. Sellega oleks võetud ühtlasi tugev trump kommunismilt, kes avades masside silmi usule omandab „valguse ingli“ aupaistuse. See on ka põhjuseks, miks Komintern ei näe meeleldi väljaspool kommunistlikku parteid teotsemaid uskulammutatavaid liikumisi.

Kuid esialgu kestab edasi meie poliitiliste parteide kokkumäng pastorigega. Pole küllalt tasumaksmisest mõisnikele. Rügikogus kavatakse läbi viia veel kirikumaade eest tasumaksmise seadus. Selle seaduse põhjal kingitakse kirikule paarsada miljonit. Nii on varsti kogu Eesti pind lunastatud kroonidega. Maa, mis on ostetud verrega, ostetakse teiskordselt rahaga. Teeneterikkad tasumaksjad ei pörka tagasi kõnede pidamisest langenud sõdurite haudadel, sest tasumaksmine pole mitte langenute narrimine, vaid on kõrgeim riigitarkus. Tegelikult tuleks kirikul maksta riigile hoonete kasutamise eest juurde, sest kogudustesse kuulus ennem tahestahmata kogu rahvas, praegu on kiriku liikmeteks vaevalt pool Eesti rahvast. Nii kasutab praegu üks osa rahvast terve rahva ühisel jõul püstitatud ehitisi.

Lõpetame selle eessõna. Ehk on siiski õigus meie praegusel siseministril Ado Anderkopil, kes Fr. Nietzsche Antikristi eestikeelse tõlke eessõnas järgmist ütleb: „Ristiusk on kõige jõulise hukutaja, inimkonna kultuuri hävitaja. Jeesus Naatsaretist peab kustuma oma kaastundmuse, armastuse, alandlikkuse õpetusega, mis vihkab teisi õpetusi, nende oma venna-armastuses kättetakstes, teisi püüdeid halastamatu sõjaga purustades. See maa alt salajana võrsunud inimkonna vaenlane peab kaduma maakeralt, et saaks vabaks inimene, jõuaks võidule mehisus, energia, auahnus, tahe ja võim.“

Prof. S. Freud, psühhoanalüüs ja ristiusk.

MN.

I.

Kui tänapäev räägitakse psühhiaatriast või psühholoogiast, siis ei pääseta mööda Sigmund Freudi ja tema poolt loodud originaalse teadusliku meetodi, psühhoanalüüsi nimetamisest. Psühhoanalüüs on närvihaiguste ravimisel ning hingeelu ja kultuuri probleemide lahendamisel osutunud võrratult produktiivseks. Ja pole liialdus, kui S. Freudi võrreldakse Kopernikusega ja tema teooriat psühholoogias peetakse samaväärtuslikuks kui A. Einsteini teooriat füüsikas.

Läinud sajandi lõpul hakkasid kaks Viini arsti, J. Breuer ja S. Freud, teatud liiki närvihaigusi ravima uue põhimõtte järele. Sellest põhimõttest on võrsunud käesoleva sajandi esimese kolmandiku jooksul uus teaduslikult põhjendatud hingeelu uurimise viis, nn. psühhoanalüüs. Psühhoanalüüsi kaudu on psühhiaatria hakanud huvi tundma kõigi kultuurielu nähete vastu, nende hulka arvatud ka usk. Ja tulemused, mida on andnud psühhoanalüütilise meetodi rakendamine usuelu nähete vaatlusel, ähvardavad revolutsioniseerida ja kummutada kõiki seniseid tõekspidamisi usu suhtes. Toetudes psühhoanalüüsi saavutistele, on arstide ja ka teiste teadlaste hulgas tekkinud opositsioon kiriku ja ristiusu vastu ja psühhoanalüüsi professorist-looja S. Freud, kes muidu oma väljendistes on äärmiselt tagasihoidlik, on sunnitud ristiusu suhtes võtma kategooriliselt eitava seisukoha.

On ju teada, et suured teadlased, poliitikud, mõtlejad, pole kunagi olnud kiriku sõbrad, ehkki kirik kõiki nimekaid isikuid propaganda huvides püüab tembeldada kristlasteks. Kuid kiriku poliitilise mõjuvõimu tõttu pole teadusmaailmas avalik opositsioon usu vastu võtnud kuigi laia ulatust. Seda on kasustanud kirik, tarvitades kõigi vaikivate ja surnud geeniuste nimesid reklaamiks. Nii tunnustatakse sarnased paganad kui I. Kant, Bismark, Spinoza, Goethe ja isegi Darwin, kelle destsendentsi-teooria on andnud kiriku autoriteedile suure hoobi, olles ühtlasi vabamõtlejate liikumisele suureks toeks, kiriku poolt ristiusulisteks.

On arusaadav teaduse esindajate tagasihoidlikkus kiriku suhtes, kuni polnud avastatud religiooni saladused. Päälegi ähvardas varemalt iga kirikuvastast teadusemeest tuleriit ja kirikuvanne ning 19. sajandil katkestati enneaegselt paljude nende teadlaste akadeemiline karjäär, kelle maailmavaade kirikule ei meeldinud. Kirik põletas Giordano Bruno tuleriidal. Kopernikuse töö, kus väideti, et maa käib ümber päikese, mitte ümberpöörduvalt, võeti keelatud raamatute nimistusse ja alles 1822. a. lubas katoliku kirik levitada neid raamatuid, mis väitsid maakera pöörlemist

ümber päikese. Rahuarmastajal Königsbergi erakul I. Kant'il oli võimudega tülikaid sekeldisi oma vabameelse vaate pärast religioonile. Ent ei maksa siinkohal pikemalt loetella maailmas sündinud imetegusid.

Kui nüüd viimaks psühhoanalüütikud võtavad eitava seisukoha religiooni vastu, siis tuleb selles näha tõesti midagi erakordset, siis on see üheks sümptoomiks, et on leitud tugevad relvad usu vastu, et kirikut on „kaalutud ja leitud kerge olevat“. Jätame alul kõrvale psühhoanalüütilise teooria ja usu tekkimise psühholoogilised põhjused ühes usu ajaloolise arenguga ja tutvume lõpptulemusega, millele on jõudnud psühhoanalüüs. Oma töös „Zukunft einer Illusion“ nimetab Freud jumalat pettekujuks ja usku illusiooniks, ja see vaade on omane kõigile psühhoanalüütikuile. Närviarstide-psühhoanalüütikute seisukohast on usk närvihaigus ja kuulub neurooside gruppi. Neuroos on funktsionaalne närvihaigus, tähendab haigus, mis avaldub ainult isiku tegevuses, funktsioonides, kuna sellele vastavaid orgaanilisi muudatusi inimese kehas seni ei tunta. Suured religioonid erinevad individuaalsetest neuroosidest ainult oma leviku poolest laiades rahvahulkades. Nii oleks religioon teatud taudilise levikuga haigus või teatud laadi standart-neuroos. Religioon on universaalne neuroos ja neuroos on individuaalne religioon — nii väljenduvad psühhoanalüütikud. Religioonide analoogia ja identsus sundneuroosidega laseb end jälgida ja on nenditav kõigis üksikasjus.

Varematel aegadel, toonitab Freud, oleks selliste väljenduste eest lühendatud maapäälset elu ja kiirendatud korras võimaldatud kahtlejale tutvuda taevariigi iluga. Siin maailmas pole mingisuguseid võimalusi tõestada ja kontrollida usulisi õpetusi, nagu see võimalik teaduslike ja praktilises elus tarvitataivate õpetuste ja lausetega. Kui küsida, millega saab tõestada usulisi õpetusi, siis vastatakse: neid tuleb uskuda seepärast, et esiisad on uskunud ja teiseks, ei tule üldse püüda neid tõestada, see on keelatud. Ja kuna tegelikult inimene ka kõige tühisemais asjus ei lepi pääliskaudse tõestusega, siis imelikul kombel nii keerulistes küsimustes ta jääb rahule nii viletsa loogikaga. Nagu kedagi ei saa sundida uskuma, nii ei saa ka kedagi sundida mitte uskuma, ütleb Freud, kuid usklik ei tohi arvata, et ta käib korrektse mõtlemise teid.

Võidakse tuua vastuväiteks, et religioossetele õpetustele on rajatud kultuur ja et ühiskonna püsimise eelduseks on usk jumalasse; kui õpetada, et pole vägevat ja õiglast jumalat, siis igaüks loobub oma kohustest ja algab anarhhia ja kaos — olgugi, et usus pole tõde, siiski on ta kasulik, lohutab ja aitab kanda efuraskusi. Sellele väitele psühhoanalüütikud vastavad, et on palju kahjulikum kultuurile, kui religioon jääb püsima. Jutt jumalast on samasugune kõrvalepõiklemine vastusest, kui jutt kurest väi-

keste laste juures. Lapsi hirmutatakse tondiga, täiskasvanuid jumalaga — see kõik uinutab ja hävitab mõistust ja mõistus on ainuke vahend, mida me evime kirgedes ja tungides taltsutamiseks. „Võrrelge terve lapse sädelevat intelligenti keskpärase täiskasvanu mõtetuimusega“ ütleb Freud ja leiab selle sädeleva intelligenti mandumise põhjuse religioonis. Kuid inimene ei tohi jääda lapseks, teda tuleb kasvatada reaalse elu jaoks. On arusaadav, et usust paljudel on raske loobuda, — kes aastakümneid on kasustanud unerohu, ei saa lõpuks muidugi ilma unerohuta magada. Järgnevatel lehekülgedel püüan vaadelda neid „saladusi“, mida on avastanud psühhoanalüütiline mikroskoop. Siinjuures pole muidugi võimalik teatud pääliskaudsuse vältimine, mis on tingitud artikli piiridest ja aine laiast ulatusest. Nii jäävad mõnedki veenvad faktid ja eriprobleemid, mis mõttekäiku muudaks reljeefsemaks ja näitaks psühhoanalüüsi produktiivsust, siit välja.

II.

Aastatel 1880—82 oli Viini arstil Breueril patsiendiks noor tütarlaps, kes kannatas raskekujulise hüsteeria all, mille sümptomideks olid teadvusetuse ja osalise halvatus hood, kõha, halsinatsioonid, vee kartus jne. Haige paranes, kui arst temale teadvusetus olekus sonitud sõnu meenutas ja haiget nendega ühenduses olevaid sündmusi laskis jutustada. Nii osutusid haiguse, käesoleval korral hüsteeria, põhjuseks halvad mälestised ja elamused, rõhuvad reministsentsid. Nende negatiivse tundetooniga mälestiste teadvusse kutsumine tõi kaasa haigust põhjustavate affektide ärareageerimise ja haigusest vabanemise. Vee kartus, näiteks, oli tingitud sellest, et patsient kunagi oli ühte vastikut koera näinud veeklaasist joovat ja selle fakti meenutamisega kadus vastumeelsus vee vastu. Nii osutus teadvuslik suhtumine ja mõistuslik analüüs paremaks kui ükski muu rohi. Kuid teisest küljest ilmnis pärastistel uurimistel, et teatud liik mälestisi, elamusi, tõrguvad teadvusse tulemast, et on olemas tegurid, mis takistavad haigusttekitavate hingeliste elamuste teadvusse tõusmist, ja need teadvuse poolt unustatud ja tabamatud norutoonilised elamused põhjustavad hingelisi haavu, närvihaigusi, neurootilisi nähteid.

Seda allpool teadvust asuvat riiki nimetavad psühhoanalüütikud alateadvuseks. Sääljuures on alateadvuse eriliseks tunnuseks teatud „valguse kartus“: alateadvuses asuvaid elamusi, mälestisi, soove ja tunge ei iseloomusta mitte niivõrd see, et nad on ununud või ei mahu teadvusse, vaid nad on tõrjutud pörranda alla. Freudi teene on nende hingeliste mehhanismide ja komplekside analüüsimine ning teadvuse ja alateadvuse vastusolu, polaarsusest, erinevusest tingitud hingeelu mehaanika sel-

gitamine. On selgunud alateadvuse primaat teadvuse kõrval, alateadvuse valitsemine üksikisiku hingeelus kui ka ühiskonnas. Alateadvust võrreldakse hobusega ja teadvust hobusel istuva lapsega — mitte alati ei õnnestu mõistusel — teadvusel pidurdada alateadvust, harilikult teotseb hobune oma soovi kohaselt.

Alateadvuse sisu moodustavad soovid, mis ühiskonnas ei saa väljenduda ja millel puudub realiseerimise võimalus: need soovid on pääasjalikult seksuaalset laadi, kuid siia kuuluvad ka hukkamõistetud vaenlikud tendentsid. Nende tagasitõrjajaks on moraal, hää toon, mõistus. Allasurutud soovid, tendentsid, tungid ei hävi, vaid säilivad ja osutuvad väga aktiivseteks. Mõistuse seisukohalt on sel aktiivsusel intrigeeriv laad. Alateadvuses asuvad tungid tarvitavad mõistust kord maskiks, kord jooksupoisiks. Alateadvuses on tõrjutud kõik tundmused, soovid, kujutelmad ja psüühilised protsessid, mis teadvusele on piinlikud — säält mõjustavad nad aga pidevalt inimese teotsemist, meeoleolu, püüdeid, ideid ja tervist.

Alateadvuse sisu ja soovid, mis moraali, viisakuse ja teiste reeglite poolt teadvusest välja surutud, püüavad end laiutada ja pigistavast ringist läbi suruda — see sünnib varjatult, kas unenägude, unistuste, ebausukommete, närvihaiguste, anekdootide või mõnel muul kujul. Armuelu nähted seisavad kõva tensuuri all, kuid kahemõtteline anekdoot võimaldab oma viisaka välise koore all siiski seksuaalset lõbu. Mees, kes reaalses maailmas ei jõua hankida lossi, rahuldab oma vastavaid soove õhulosside ehitamisega. Alateadvuses on koondunud kõik ühiskonnaga, reaalse eluga mitesobivad jõud ja närvilikkus, neuroosid näitavad nende asotsiaalsete jõudude tugevust. Kõik närvilikkuse avaldused ja sümptoomid on alateadvuses peituvate soovide ja tungide maskeeritud väljaelamise, ärareageerimise moodused.

Freudi järele on alateadvuses valitseval kohal sugutung, seksuaalsus, eros. Seksuaalset energiat nimetab Freud *libido*ks ja paigutab seksuaalsuse mõiste alla ka enesesäilitamise tungi. Nii mõistetakse seksuaalsuse all elujaatavaid tunge. Vastandiks sellele on surmatung, mille ülesandeks on orgaanilist elu viia elutusse seisukorda ja mille alla kuuluvad sadism, kannibalism, destruktioonitung. Seksuaalsuse olelut leiavad psühhoanalüütikud juba sündinud lapse eluavaldistes ja näevad lapse huvis kiigutamise, imemise, kallistamise, silitamise ja nukkude vastu latentset infantiilset seksuaalsust. Selle seksuaalsuse takistamine kasvatuskeeldude läbi ja libidole õige suuna andmine evib saatuslikku tähendust lapse edaspidises käekäigus ja seda eriti seetõttu, et varase lapsepõlve elamustel on põhjapanev tähtsus inimese hingeelus.

Eriti silmapaistval kohal psühhoanalüütikute õpetuses on nn. Ödipuskompleks. Vastsündinud poisilapse esimeseks armuobjektiks on ema. Esimeste eluaastate kestel see poolehoid ema vastu

süveneb, rööbiti sellega tekib teatud vaenlikkus isa vastu, kes on võistlejaks, rivaaliks ema juures: see vaenlikkus isa vastu kulmib isa kõrvaldamise soovis, et ise astuda isa asemele. Samuti võib nentida, et ema hellitab poega rohkem kui tüdart. Väike tüdruk on aga rohkem kiindunud isasse, ja isa hellitab tüdart enam kui poega. Et lapsed oma lemmikuks valivad vastassugupoelse vanema, see tõestab veel kord varase seksuaalsuse olemut. Ja kordub igavesti Ödipuse kurbmäng: kreeka kangelane Ödipus teatavasti tappis isa ja abiellus oma emaga.

Kuna moraal intsesti, s. o. sugulise armastuse lähemate sugulaste vahel, võimatuks teeb ja kasvatus kaudu oma vaated istutab ka lapsesse, siis alluvad lapse seksuaalsed soovid hukkamõistmisele ja tõrjumisele alateadvusse. Kuid sümpaatia ema vastu ja antipaatia isa vastu jääb poisslapse alateadvuses alati püsima. Ja tütarlapse suuremaks lemmikuks on isa, ehkki see väliselt teistiti paistab. Sugulise küpsuse saabumine nõuab seksuaalsusele objekti välismaailmas — füsioloogiliste protsesside mõjul asendub puberteedi ajajärgul „platooniline“ armastus vanemate vastu libido kiindumisega välisobjektidesse. Alati ei õnnestu libido suuna muutmise, seksuaalse objekti vahetamine, s. t. vabanemine ja ülesaamine Ödipuskompleksist ja selle tagajärjeks on hingeelu häired, neuroosid. Psühhoanalüütikud leiavad suure osa neurooside aluspõhja Ödipuskompleksis. Neuroosid on saatulikud seepärast, et haige ise ei aima peidetud motiive, tõukejõude ja põhjusi. Nii on psühhoneurootikud infantilise elusuhtumise, lapsepõlve harjumuste kammitsas, see põhjustab nende mitesobivust ja mittekohanemist välismaailmaga, reaalse eluga, realiteedi karmusega. Noormees, kes pole vabanenud lapselikust ihafiksatsioonist ja kiindumisest emasse, hakkab kas põlgama kõiki tütarlapsi või abiellub ema-imagoga, vanema daamiga, kes talle asendab ema. Teise juures muutub Ödipuskompleks Don-Juan-kompleksiks ja jookstes ühe naise juurest teise juurde otsib ta oma ema, ema-imagot. Tavalisem Ödipuskompleksist ülesaamise tee seisab seksuaalsuse sublimeerimises, see on seksuaalse energia, libido juhtimises teistesse kanalitesse, kultuurilisse töösse ja kunstilisse loomingusse. Töö ja kunstiline looming on tihti seksuaalse „väljaelamise“ moodusteks, kõrvaldades seega alateadvuse pinge, neurooside tekkimise võimaluse ja aseainete otsimise vajaduse. Vanapiigade libido kiindumine normaalse seksuaalpartneri puudusel koertesse ja kassidesse ja koolitüdrukute platooniline huvi kinonäitlejate piltide vastu on tüübilise- maiks nähteiks libido alateadvuslikust mõjust. Ent abiellumine ja kunstiline looming ei tähista alati Ödipuskompleksist ülesaamist. Keerulisematel juhtudel on see võimalik vaid psühhoanalüütilise ravi ja alateadvuslike motiivide avastamise teel. Siinkohal pole võimalik ega vajalik peatuda teiste komplekside juures ja

nende meetodite juures, millised psühhoanalüüs kasustab ja rakendab närvihaiuguste ravimisel ja alateadvuse uurimisel.

Et Ödipuskompleks kultuuriloos tõesti suurt osa mängib, et kalduvus intsestiks, libido fikseerimine lähematesse sugulastesse, tuntud on kõigil ajul ja kõikide rahvaste juures, seda näitavad mütoloogiad, muinasjutud, primitiivsete rahvaste kombed ja religioonid. Egiptuse müüdi järele on Isis ja ta vend Osiris juba emaihus üksteist armastanud ja lapse saanud. Vanas Egiptuses ja Pärsias oli abielu tütre ja isa, venna ja õe vahel väga levinud. Kreeka jumal Zeus oli abielus oma õe Heraga. Ka Kalevipoja loos Saarepiigaga avaldub intsesti motiiv. Metsrahvaste pühad orgiad lõpevad tihti lähemate sugulaste sugulise kokkuelamisega. Võitlus intsesti vastu on primitiivsete rahvaste juures põhjustanud terve rea keeldude ja tihti väga absurdsete reeglite tekkimise. Sumatral ei tohi isa tütrega ega ema pojaga kunagi kahekesi kodu jääda. Akamba-suguharu juures Ida-Afrikas ei tohi täiskasvanud tütar end näidata isale. Zulukaffrite juures peab väimees kaugele hoiduma ämmast jne. Intsesti karistatakse hariplikult surmaga. Sama reljeefselts esineb kultuuriloos teine Ödipuskompleksi põhitegur — vaenlikkus isa vastu, mille ürgsemaks avaldusvormiks on isa tapmine.

Bioloogia on tõestanud, et ontogeneetiline areng vastab fülogeneetilisele arengule, et üksikorganism oma kasvamisest teeb läbi kõik staadiumid, mida on läbi teinud orgaaniline elu omas arenemises algrakust kuni kõrgemate loomadeni. Seemne- ja munarakust võrsuv inimese loode käib üldjoontes läbi kõik edemise faasid ja morfoloogilise astmestiku, mis esinevad loomariigis. Psühhoanalüüs on selgitanud, et ka hingeelu iga üksiku inimese juures teeb sündimisest surmani läbi samad faasid, mis on läbi teinud inimtõu hingeelu arenemisteel ürginimesest kultuurinimeseks. Nii on nenditav suur sarnasus lapse ja ürginimese hingeelu vahel — analoogia ulatub üksikasjadesse. Ödipuskompleks ei mõjasta mitte ainult lapse hingeelu, vaid ka primitiivse inimese oma. Terve primitiivne ühiskond on tugevasti selle kompleksi mõju all. Ja primitiivse ühiskonna ning lapse kaudu on see kompleks vajutanud oma pitseri kogu kultuuri arengule.

Missugune oli primitiivse ühiskonna struktuur? Darwin, tutvudes ahvide eluviisidega, järeldab, et inimeste esimeseks ühiselu vormiks oli koondumine salkadesse, ürgperekonda, kus vaheim ja tugevaim isane oli valitsejaks. See tugev perekonnapäa evis ühe või mitu naist ja valvas armukadedalt oma haaremi järele. Poegade kasvades tuli võitlus ülevõimu pärast ja tugevaim poegadest võttis naised üle, kuna nooremad ja nõrgemad perekonnast lahkusid. Freud täiendab oma uurimuste põhjal Darwini järgmiselt. Pojad, keda türanniline isa ei lasknud läheneda naistele, tapsid ühisel nõul ja jõul isa ning sõid ta ära. Ka

praeguste ürgrahvaste juures on surnud või surmatud vanemate söömine kombeks. Selle inimsöömise üheks põhjuseks on primitiivsete arvamine, et surnu söömisega kanduvad surnu hädad oma- dused, tugevus, jõud, tarkus, sööjatele üle. See ühissööming, mis korraldati isa laiba kallal, oli pidulik toiming, millest hiljem võrsus totemsöömaag.

Isa surmaga algas aga võitlus naiste pärast vendade eneste vahel ja et mitte seda vandeseltsi, organisatsiooni, mis neid võidule oli viinud, lõhkuda, valisid vennad uue tee: nad loobusid oma perekonna, salga, naistest ja võtsid naised võõrastest perekondadest ja suguharudest. Sellega oli tekkinud intsesti keeld ja ühtlasi ka eksogaamia, s. o. naiste toomine võõrastest suguharudest. Neist primitiivsetest ühiselu vormidest pole tänapäev enam leida salga struktuuri, kus päälikuks on tugev isane, küll on aga püsinud nii Aafrikas, Austraalias kui ka Vaikse okeaani saartel üheõiguslike meeste liidud ja neis liitudes valitsev eksogaamia.

Pojad vihkasid isa, kuid nad imetlesid ja armastasid teda ka — nende suhtumine isa vastu oli ambivalentne: sümpaatia ja antipaatia püsisid kõrvuti. Isa tapmine põhjustas seepärast süütunde ja kahetsuse tekkimise. Mõrva katsuti tasa teha liialdatud austamisega, mida osutati isa mälestisele, laste igatsus kaitsva isa järele tõstis uuesti troonile tapetud isa. Seda isa austamist ja tema söömist kohtame kristalliseerunud kujul totemismis. Totemismiga tähistatakse üht hilisemat kultuuristruktuuri, kus ürgne toorus on nõrgenenud, kus Ödipuskompleks enam ei avaldu isa tapmises, vaid isa aseaine tapmises. Totemismis peituvad kõigi hilisemate religioonide alged.

Totem on jumala prototüüp. Totemiks võib olla nii loom kui ka mõni ese. Totemi järele nimetab end suguharu ja usub, et ta totemist põlvneb. Totem on püha ja puutumatu — teda ei tohi, kui ta on loom, tappa ja süüa. Tihti on keelatud teda ka puutada. Totem on suguharu kaitsja, kui totemiks on rõõvloom, siis eeldatakse, et ta oma suguharu liikmeid ei puutu, kui ta siiski puutub, siis heidetakse see inimene suguharust välja. Totemile alluva suguharu liikmed ei tohi üksteisega abielluda. Püha totemlooma tapetakse ja süüakse siiski pidulikkudel juhtudel, et saada ise pühaks. Samuti söid pojad kord isa, et saada sama tugevaks kui see. Pole kahtlust, et totemloom on isa sümbol, ürgisa võrdkuju. Totemloom tapetakse ja süüakse ühiselt ja sellele järgnevad leinatsereemooniad. Totemismis esinevad mõlemad Ödipuskompleksiga ühenduses olevad vetod — totemlooma-ürgisa tapmise keeld ja oma suguharu naistega abiellumise keeld.

Totemsööminguga mälestatakse võitu suguvõsa vanema, isa, üle ja uuendatakse jõudu isa ihu söömisega. Järgmisel arengu astmel ilmub totemlooma tapmise juurde jumala instants, kellele, nii öelda, ohverdatakse loom. Eespool toonitasime

ambivalentse isasse suhtumise tagajärgi: pääle tapmise tekkis kahtsustunne — vennad (pojad) kogesid, et isa tapmine ei teinud neid isa sarnaseks. Tuli arvestada teiste vendadega ja igatsus isa järele sundis looma taevase isa — jumala. Et usklikud jumalat isaks kutsuvad, see pole juhuslik tituleerimine, vaid arengulooliselt sügavasti põhjendatud paratamatus. Nii on ohvri tseremoonia juures isa kaks korda esindatud, kui jumal ja kui ohvriloom. Isa jumaldatakse ja tapetakse, — see kahepaikne suhtumine on tingitud kahest tungide grupist, mis orgaanilist maailma valitsevad, elutungidest ja surmatungidest. Totemloom on lõhenenud kaheks — jumalaks ja ohvriloomaks, ja tema pühadus läheb üle jumalale. Isa surrogaat pääliku ja kuninga näol lõpetab ka demokraatliku vendade liidu. Mida rohkem suruvad maised isa-imagod, päälikud ja kuningad, inimest, seda suurem on viha kõrgema instantsi vastu. Reaalne elu takistab isade ja võimumeeste kõrvaldamist ja tapmist ning Ödipuskompleksi otsib lahenemist religioonis ja inimene tapab isa võrdkujusid: ohvriloomi ja jumalapoegi. Kui prantsuse ja vene revolutsioonid kõrvaldasid ja tapsid maised isa-imagod, siis oli Ödipuskompleks ajutiselt nõrgestatud, ja usklikud kaotasid huvi kiriku ja religioosete tseremooniade vastu.

Kui suur on vahe ürginimese ja tsiviliseeritud kristlase vahel: ürgperekonnas tapsid ja söid pojad isa. Totemismi pühadel söömaaegadel nautis terve suguharu tapetud isasümboli maitsevaid ihu. Kristliku kiriku altari ümber pressib usklikute salk, et maitsta noore jumala, taevase isa asemiku, jumalikku ihu ja verd, mis talle ulatatakse püha armulaua nime all ja mis teda niisama kosutab ja teeb isa sarnaseks, nagu seda lootsid ürgmetsas isa laipa õgivad vennad.

Ristiuisus toonitatakse inimese pärispattu jumala-isa vastu. Freud kinnitab, et selle pärispatu all tuleb mõista mõrva isa kallal ja tõestab seda väidet muu seas veel järgmise loogikaga: igivana talioni seaduse järele võib surma lepitada vaid surmaga, kui nüüd Kristus pidi surema, et inimest lunastada pärispatust, siis pidi see pärispatt seisma tapmises. Veresüü pidi lunastatama verrega, sest „veri ihab vere hinda“. Nii on kristlikus õpetuses jaatatud ürgaja mõrva; — kas vähema süü pärast oleks õigustatud ristipoomine?

Nii avaldub ja rahuldab end religioonis poegade antipaatiat isa vastu. Ka teine Ödipuskompleksi kandejõud, seksuaalne huvi ema vastu, tuleb religioonis päevavalgele. Jumalaema esineb kõigi kultuurrahvaste religioonides ja on noorte jumalate ja jumalapoegade mätressiks. Attis, Tammuz, Adonis ja mitmed teised Kristuse eelkäijad on intsesti keelust hoolimata armuvahekorras oma maa jumalaemadega. Et usklikud end identifitseerivad noorte jumalapoegade, see on psühhoanalüütiliselt selgitatud. Ka ristiuisu jumalaema, Neitsi Maarja, kes katoliku

kirikus niisuurit osa mängib, on usklikute fantaasias maise ema asemikuks, on intsestisuunalise libido objektiks. Maarja on maise ema asemik ja Kristus on taevase isa ja seega ka maise isa asemik ja tema ristisurm on suremine taevase isa eest, mitte inimeste eest.

Nii seisab religioon inimese kiindumises varasemasse, primitiivsesse eluvormi. Neurootik ja usklik on mõlemad infantiilse hingeelu produktid, on mõlemad inimesed, kes pole vaimiliselt saanud täiskasvanuks, ei ole suutnud kohaneda realiteedile, maise elu nõuetele, kultuuri kõrgemale tasemele. Neurootiku ja uskliku juures pole osa libidot rakendatud ühiskondlikult kasulikule tööle. Inimene, niivõrd kui ta on usklik, on ühiskondlikult kasutu, täpsemalt öeldud — kahjulik. Närvihaiige ja uskliku elukompassiks on lõbu, mitte mõistus. Neurootikud ja kristlased on epikuurlased, mitte stooikud, kuid kultuuriliselt produktiivne võib olla vaid stooiline enesepiiramine, mitte epikuurlus.

(Järgneb.)

Ristiusk kui tapmisrefleks.

Max Laosson.

Usulised nähted, jumalaile ohverdamine ja teised religioossed tseremooniad esinevad juba kõige varasemate ja primitiivsemate ühiskonna vormide juures. Nad esinevad ka 20. sajandi komplitseeritud ühiskonnas. Tähelepanu väärib siinjuures religiooni tähtsuse muutumine, õigemini vähenemine, sajandite vältel: mida kultuurivaesem ja barbaarsem on ühiskond, seda tähtsamal kohal on teiste ühiskondliku elu avalduste ja funktsioonide keskel religioon ning seda suurem mõju on preesterkonnal, s. t. sellel tsunftil, kelle protežeeks on religioon, kelle trumbiks on jumal ja kelle kantsideks on altarid, templid ja kirikud. See asjaolu tõstab esile küsimuse, kas religioon pole barbaarsusega liiga tihedas ja sõbralikus vahekorras, kas tal pole mõnd maaalust salajat sidet mitte-kultuuriga? Kuid esialgu jäägu see küsimus lahtiseks.

Käesoleva artikli ülesandeks on vaadelda, missugused olid need protsessid, mis toimusid tsivilisatsiooni algaegadel ühiskonnas ja üksikisikus, analüüsida mõnda neist jõududest ja tegureist, mis põhjustasid religiooni tekkimise ja on kindlustanud religioonile tähtsa osa ajaloos ja mineviku ühiskonnas, andes ühtlasi jumalale aukoha inimeste mõtlemises.

Inimene on ühiskondlik loom, nagu defiinib üks Kreeka mõtleja, kuid ei tule unustada, et see ühiskondlikkus on arengu saavutis. Metsanimene pole sugugi ühiskondlik loom, nagu seda pole ahvid, lõvid, kalad, kured, sest perekondlikkust, parves

rändamist ja nõrku ühiseid aktsioone vaenlaste vastu me ei saa nimetada ühiskondluseks. Gruppeerumine ühiskondlikuks eluks eeldab juba mõistuse ja tsivilisatsiooni algeid, eeldab sõnu ja mõisteid, eeldab eesmärkide teadlikku taotlust, eeldab kõige päält aga eetikat, kõlblisi veendeid ja norme, mis reguleerivad indiviidi vahetõrget teiste inimestega, ühiskonnaga. Ühiskond, kõlblus ja kultuur on korrelaadid, on üksteise funktsioonid. Kõlblus, mis piirab üksikute isikute egoistlikke tunde, on ühiskondliku elu põhialus ja sine qua non, eetiliste normideta pole võimalik ühiskonna püsimine ja kultuuriline loomine.

Üle-individuaalse võimu ja autoriteedi sünni sotsiaalse organismi näol tõi põhjaliku muutuse inimese hingeellu. Sotsiaalse organismi poolt ettekirjutatud eetilised nõuded olid leppimatus vastuolus inimese animaalsete tungidega, loomaliste ürginstinktidega. Ja konfliktid nende kahe näiliselt polaarse jõu vahel on vajutanud oma pitseri kogu edaspidisele kultuuriarengule. Üheks fülogeneetiliselt võimsamaks tungiks, ürginstinktiks, mis moraali poolt tsensuuri all hoitakse ja mille tegevust pidurdatakse, on tapmistung ehk tapmisrefleks. Refleksi all mõistame siinkohal tervet refleksi gruppi, s. o. tungi. Mõisteid: tapmistung, tapmisrefleks, tapmiskompleks, tapmisimplus, surmamisrefleks tarvitame edaspidi, kuna täppis eraldamine tähtis pole, sünonüümidena ja ekvivalentidena.

Tapmisrefleks on tingitud ühe organismi võitluspositsioonist teise vastu. Võitlus koha eest päikese all pole ainult darvinismi illusioon, vaid igapäevane kogemus: võitlus toidu ja võitlus seksuaalpartneri eest on orgaanilise ilma põhifenomeen. Enesemaksmapanu küsimus, võitlus võimu, toidu, armastuse eest on ürg- ja kultuurinimese juures sama akuutne, kui loomade juures. Ja levinumaid mooduseid enesemaksmapanuks on lihtne vastase kõrvaldamine, hävitamine, tapmine. Et primitiivne inimene sooja enesealalhoidu huvide peale loomade ka kaasainimesi külmaverealiselt ja südametunnistuse piinata tarbekorral tappis, on väljaspool kahtlust seisev fakt.

Kuid olukord muutub moraali ja mõistuse järkjärgulise sissetungimisega primitiivse inimese ellu. Aastatuhandete jooksul fülogeneetiliselt sissejuurdunud tapmisimpulssi takistati tema tegevuses. Üks vägevamaid impulsse, füsioloogiline engramm ja kogu bioloogilise maailma suurvõim suruti eetiliste normide poolt alla ja ignoreeriti. Tapmis- ehk surmarefleks, see roobas ja automatism, mille kaudu alati jõuti vaenlase vereni ja surmani ja mis seetõttu, et ta organismi enesealalhoidu kindlustas ja võimuteadvust tõstis, äärmiselt lõbutoonitatud oli, pidurdati ehk pärsiti. See eetiline seadus, mis inimesetapmise keelas, võttis alul küll ainult oma suguvõsa liikmed kaitse alla, kuid aegamööda terve inimkonna. Loomade tapmisele tõmbusid samuti varakult piirid. Üleminek rändamisest ja nomaadielust põllu-

tööle vähendas võimalusi ja vajadusi kättimiseks ja tapmiseks: ühelt poolt vähenes inimasulate ümbruses loomade arv, teiselt poolt asendati lihatoit osalt põllusaadustega.

Oluline siinjuures on aga, et allasurumine tapmisimpulssi, surmarefleksi ei hävitanud, vaid ainult selle eneseteostamist ja rakendusvõimalusi piiras. Veritasule kitsamas mõttes pandi piirid ja sõjaks, selleks veritasuks laiemas mõttes, mida keegi ei saanud keelata, polnud ka igapäev võimalusi. Asjaolu, et tung, instinkt hävitatav pole, et reflekside teid kinni toppida ei saa, on seletatav üldise hingeelu dünaamikaga. Energia jäädavuse ja inertsi seadus maksab ka bioloogias, inimese hingeelus.

Ja nii pidi iga inimese juures, keda valitsesid suguharu eetilised seadused, pidurdas ühiskondlik elu, tapmisrefleksi allasurumise tagajärjena sündima pinge, kõrgepinge, mis mitte polnud transformeeritav, ärareageeritav senisel traditsiooniliselt harrastatud viisil — sest vaenlast ja vihaalust karistada võis ainult ühiskond. Sellest pingest pidi aga inimese organism vabanema, oli tarvis lunastust surve alt ja mis nüüd sündis, evib suurima kultuuriloolise tähtsuse: tapmistung leidis pääsetee tagaukse kaudu. Kõlblust veeti, sõna otseses ja kaudses mõttes, ninapidi. Tagaukseks sai religioon, usk, oma ohvrisüsteemiga. Religiooni maski all tuli pöranda alla surutud tapmistung järele päevavalgele, ilmub inkognito eetika ja mõistuse palge ette ja tema saladust pole aastatuhandete jooksul suutnud avastada ka kõige sügavamad filosoofid.

Meie ees on neurootiline mehhanism: tungi rahuldus, käesoleval korral surmarefleksi rahuldus, mille rahuldamine bioloogiliselt normaalsel teel on takistatud, viiakse läbi omapärase meetodiga — ohvrisüsteemiga. Antieetiline surmarefleks jätkab oma tegevust, leiab ventiili ja tema kõrgepingelisuse lõtvumine selle ventiili kaudu, ohvrisüsteemi kaudu, on peetud pühaks nähteks, kõrgema vaimuelu protsessiks. Õeldi: jumal nõuab ohvrit ja tapeti sadistliku iharusega ja need tapjad-lihunikud, kes tapmistseremooniaid lavastasid ja keda kultuurajalugu tunneb preestrite nime all, saavutasid tänu sellele pühaks tunnustatud veristamisele võimu inimkonna üle.

On võimalik küsimus, kas rääkimine tapmistungist inimese juures on põhjendatud. Oponendid võivad mainida ahve ja toonitada, et need inimese sugulased pole sugugi verejanused. Tapmisrefleks on samuti arengu tulemus kui ühiskondlikkus, tema affektiivseks korrelaadiks, saatvaks tundeks on viha ja et vihased inimesed ka tänapäev tapavad, seda näitab vähemalt kriminaalkroonika. Samuti ei tea vihane orangutang muud teed vastase ületamiseks kui tapmist. Bioloogilis-füsioloogiliselt on tapmisimpulss identne igale organismile omase vallutamistungiga, väljendugu see amööbi haaramisliigutistes või kassipoja mängimises. Igale mikrokosmile omase imperialismi ühe väljendus-

vormina loomariigis esineb tapmisinstinkt. Fr. Nietzsche ja Fr. Adleri terminoloogia järele kuuluks ta võimutungi alla ja S. Freudi süsteemis surmatungide (Todestriebe) gruppi. Kui poleks olemas tapmistungi, siis poleks tekkinud ka tapmise keeld ja käsk: „Sina ei pea tapma“. Tapmisinstinkti eitavad harilikult kõige enam need, kes pääliskaudse ja kristliku moraliiniga läbi-imbunud mõtlemisviisi mõjul, sõnale „tapmisinstinkt“ omistavad eetiliselt hukkamõistva värvingu. Ja nendega, kes bioloogilise vaatlusviisi asemel vaatlevad asja teoloogiliselt, kellele inimese hing on tabula rasa või teisel juhul häduse kehastus, on võimata leida ühist keelt.

Süvenev vaatlus tõestab väidet, et religioosne ohver kõigis oma vormes, nii inim-, loom- kui ka taimohvrina muud ei taotle kui tapmistungi rahuldamist. Eetika, mille eesmärgiks on „võimalikult suurema inimhulga võimalikult suurim õnn“, eitas tapmisrefleksi ja mõistis ta hukka, mõistuse areng pidurdas tunge. Religioonis aga leiti meetod tungide rahuldamiseks. Tsivilisatsiooni algstaadiumis ohverdati kõigis ilmajagudes inimesi. Inimesed tapeti ohvriks jumalale, kes seda nõudvat ja kellest rippuvat inimeste õnn ja õnnetus. Õieti tõsteti siin jumalaks loomalikud tungid. Eetiliste veenete ja mõistuse aksiomide seisukohalt on tapmine süütegu, kuid ohvri puhul veeretati süü jumalale, sellele kõikvõimsale olendile, kelle juures kõik võimalik on, nagu kõlab kõikide religioonide klassiline lause. Jumal nõuab ohvrit, nii võidi vastata maisele prokurörile. Ja et jumal ohvrit nõuab, seda väidet ei saanud keegi ümber lükata, sest jumal on „sügav sisemine elamus“ ja ei kuulu mõistuse kohtupingile: nii ütleb preesterkond. Et jumal ohvrit nõuab, see vaade kanoniseeriti, legaliseeriti ja tunnustati preesterkonna poolt pühaks ja maksab praegu kui „püha“ ja puutumatu tõde ka Euroopas, ristiusus.

Inimese hing nõudis ohvrit, kisendas vere järele, mitte jumal. Primaat kuulub inimesele, ehkki toonitati nõudmist jumala poolt. Meie ees on tungide projekteerimine jumalale. Tapmistung legaliseeriti eetika ja mõistuse ees soovide ülekandega jumalale. Armsa jumala ees on iga tapaohver püha ja jumala juures on kõik võimalik — selles seisab tema saladus ja tema tähtsus. Mis eetiliselt on häbitegu, see on usuliselt teene — see tunnetis sobib hästi kristliku teoloogia teesiga kahekordsest ehk topelt tõest: mis filosoofiliselt vale on, võib religioosselt tõde olla.

Kuidas inimesed selle juurde tulid, tunge, soovide, süüde veeretada jumalale, selle küsimuse lõplik lahendus ei kuulu käesolevale tööle, see pole ka tähtis. Kui aga kord oli jumalaks fiktiivne instants tapmise vabandamiseks leitud, siis pidi see ajalisel ja ruumilisel laviinilise hooga levima. Üks võimalik ja kaunis tõenäoline lahendus on järgmine: oli kombeks surnule panna hauda toitu, selleks otstarbeks looma tappes tunti tapmistungist

vabanemise tagajärjel mingisugust „õndsat“ rahuldust, mispärast tuldi arvamisele, et surnu hing nõuab ohvrit ja et ohvri läbi saavutatakse surnu poolehoid. Raudse järjekindlusega arenes asi edasi: hing kasvas aegamööda jumalaks, ülendati tänu ohvrile kõrgeimaks olendiks. Muidugi oli jumala mõiste tekkimises teeneid ka psühoanalüütikute toonitatud Ödipuskompleksil.

Ajajooksul töötati välja, õigemini leiutati hästi lõburikas ja sadistlik ohverdamise rituaal ja tekkis preesterkond kui tapjakond. Et tapmisimpulss nii tugev oli, et inimlik mõistus ja kõlblus ta vastu jõuetuks osutusid, siis sundis see oletama ülinimliku ja paratamatu force majeure'i olelut. Jumala autoriteet tõusis järgnevate põlvete juures: teda imetleti ja teda kardeti ebateadlikult, sest ta võis nõuda tapmist, mida ükski inimene väljaspool usukultust endale karistusega lubada ei võinud: tema, jumal, seisib kõrgemal ja väljaspool inimlikke eetilisi seadusi. Kellelgi ei tulnud meelde protesteerida ohvrüsteemi vastu, sest tapmisimpulss oli veel värske ja tugevasti lõbutoonitatud, nii et ohverdamine oli kõigile nauding ja pääle selle oli ja on ohvrüsteemi kurikaval psühholoogia ja tõelised motiivid isegi preesterkonnale tundmatud.

Alati võib nentida, et usulise kultuse juures pole tseremoonia tulipunktiks mitte söömine ja palvetamine, vaid tapmisrituaal, mis toimitakse jumala auks ja häämeeleks. Eriline rõhk langeb alati tapmisstseenile. Nauditakse sadistlikult üksikasju ja soriatakse verejanuselt sisikonnas. Teoloogiliselt põhjendatakse osavõtjate poolt sisikonna segamist ennustamistarbega, kuid tegelikult oli see tingitud sadismist, surmarefleksist. Iga ohver on tapetud tungi rahulduseks, iga religioosne ohver on olnud lõbumõrv, sadistlik tapmislusti produkt (Lustmord), mis mitte ei allunud kodanlikele seadustele. Ohvri läbi „lunastati“ usklikud, mis see „lunastamine“ tähendab, see peaks olema selge: inimene vabanes pingest, tungist, verehimust. Ja kõik ajaloolised religioonid on selles mõttes olnud lunastusreligioonid. Ökonoomiliselt oli ühine ohverdamine, preestri kui lavastajaga keskpunktis, väga kasulik. Ainsa looma või inimese veristamisega saavutasid sajad ja tuhanded inimesed tungi rahuldamise.

Lunastusreligiooni vanimaks astmeks on inimohvrid, need kuuluvad kultuuri algelisemasse staadiumi. Primitiivsete rahvaste juures oli viisiks vangistatud vaenlasi ja ka oma suguvõsa liikmeid jumala auks tappa. Otsitud põhjuseks oli siin jumala lepitamine. Kui pääle tapmisstseeni oli kergenduse, rahu, vabanemise tunne, siis ei seletatud seda tapmisrefleksi väljaelamisega, vaid jumala häätahtlusega. Siin asub teoloogia, dogmaatilise usuteaduse häll. Tapmisrefleksi nõrgenemine siiski liig piiratud avaldusvõimaluste tõttu, eetika süvenemine ja tungide sublimeerumine ühes intellekti mõjuvõimu kasvamisega mõjutasid inimohvrite ülemineku loomohvriteks, inimese asendamise loomaga.

Tapmismeetodid inimohvrite juures olid väga mitmekesised ja differentseerunud. Tapeti noaga, lämmatamise teel, poomise, uputamise ja põletamisega. Veeäärsed suguharud uputasid oma lunastajad. Nagu J. G. Frazer kirjutab, visati Marseille'is järjekindlalt iga aasta üks mees merre ja teda austati siis kui rahva lunastajat. Põhjamaisele Odinile pühendatud inimohvrid tapeti poomise ja kaasaskäiva läbipistmise teel. Odinit kutsuti „võlla jumalaks“ ja „poodute isaks“. Samuti kui Odin, suri poomise ja läbipistmise teel ka ohver kristlikule jumalale — Kristus. Samasse lunastusohvrite kategooriasse kuuluvad kõik patu-, puhastus-, lepitusohvrid: inimene sai puhtaks ja vabaks tapmisfantaasiastest ja -himust.

Saturn, Kronos, Odin, Baal ja ja abikaasa Labartu, Moolok Minotaurus, Kali ja suur kägistaja Durga on tuntumaid jumalaid, kellele ohverdati inimesi, kuid me leiame inimohvreid ka teiste jumalate kultustes. Siinjuures on esiteks tähelepanuväärt suurte tapmispidustuste perioodlikkus, neid peeti aastas üks või kaks korda ja teiseks nõue, et patuoinad-ohvrid pidid olema noored ja jõudude õitsengus. Esimene nähe on seletatav orgaanilise elu kosmiliselt tingitud perioodidega: suurimad tapmisorgiad peeti kevadel, kus loomusunnid end eriti tugevasti, kus võitlus-, tapmis- ja armastusimpulsid erakordse hooga terves orgaanilises maailmas avalduvad. Kevadel andis tapmisimpulsi kõrgepinget end eriti teravasti tunda ja sellele vastavalt olid kevad-tapmispeod ka suurimad ja jäid püsima ka siis, kui teisi vähemaid enam ei pühitsetud.

Lemmikohvriks on alati olnud tugevamad ja ilusamad indiviidid: ohverdati noormehi ja noori ilusaid naisi. Poisid ja tüdrukud olid Kreeta jumalale Minotaurusele, kes oli Baali eriliigiks, meeldivamaks ohvriks. Baabeli Ischtari meelitati samuti poiste ja tüdrukute verega. Lühidalt: tapeti kõige hädaohtlikumad inimesed. Osalt olid siin mängus sugutung ja ressentiment. Esindajates kõrvaldati ohvrisurmaga praegused ja tulevased rivaalid, tugevamad noormehed ja ilusamad neitsid. Tapmislust nõudis hädaohtlikema surma ja „lunastus“ oli põhjalik pääle tugevaima ja ilusaima võistleja tapmist. Ameerika, Aafrika, Okeaania, Austraalia primitiivsete rahvaste puberteedi rituaal nõuab noormeeste esimeste hammaste väljalöömist. Seda tehakse vanema generatsiooni poolt juubelduste saatel — päälekasvavalt tulevaselt vaenlaselt võetakse teatud määral ürgsed relvad. Kuid kõlbluse ees vabandatakse hammaste purustamist jumala nõudega.

Hädakorral tapeti-ohverdati erandina ka vanu ja nõrku, kes end kaitsta ei saanud. Ohvrisüsteemi nimetamisvääreks osaks on veel sakraalsed kuningatapmised ja lapsohvrid. Sakraalne ehk pühitsetud kuningatapmine on nähe, kus teatud valitsusaja järele kuningas, päalik, tapetakse oma alamate poolt. Sakraal-

sed kuningatapmised olid levinud Lõuna-Indiast ja Lõuna-Aafrikast kuni Rootsini. Kuningas tapeti, sest ta oli hädaohtlikem ja tugevaim kõigist kaasinimestest. Ja kui ta oli küllalt nautinud võimu, siis võis ta surra.

Väga levinud nähteks on lapsohvrid, neist seisab esimesel kohal esimeste poegade ohverdamine, mis vanemaile oli väga raske, kuid seepärast ka väga mõjus. Ka looma ja taimeriigi esiksaadused seisid kõrgemas aus kui järgmised. Piibli järele kuulus israeliitide juures iga esiksünnitis Jehoovale. Abrahami ajal asendati julm inimohver osalt loomohvriga. Lapsohvrite ees osutuvad kõik senised mütoloogilised, teoloogilised ja psühholoogilised ohvirituuali kommentaarid ja seletused eriti absurdseiks. Tänapäev nähakse ohvris pakkumist jumalale: anna mulle õndsust ja kaitse mind, ma ohverdan sulle ja kiidan sind. Selline kontokorrentarve jumalaga on teoloogide ja usklikte naiivsuse juures täiesti mõistetav ja on neurootiline püüd varjata kulisside-taguseid jõude.

On mõttetus väita, et laps ohverdati jumalalt millegi saavutamiseks. Mis oli vääruslikum kui laps? Millega kompenseeriti see kaotus? Kariloomade ja rikkusega või igavese õndsusega? Eriti esimesed lapsed on kõigil ajal olnud inimese kallimaks varaks. Mis võis jumal anda nende vastu väärtuslikumat? Oli see nii või teisiti, mõlemal juhul on religioon ebakõlbline: tapetakse teine inimene või oma laps, et ise saada õndsaks, saavutada rikkust ja jumala armu.

Ainuke lapsohvri seletus võib olla seletus tapmistungi kaudu. Poja tapmine oli eriti mõjuv ohver: vanemate tapmistung leidis armsa lapse tapmises põhjaliku rahulduse, tung tapmiseks, isu vere järele oli kauaks ajaks kustunud. Lapse surma järele oli iga tapmine vastik ja rahu võidi igapäevaseid töid jätkata — polnud enam mingit kiusatust kõlbliste seaduste rikkumiseks, nende seaduste rikkumiseks, mis kaitsid ligemise elu. Loomulikult seletati kõik teoloogiliselt: sellest, et „rahuldus ja õndsus“ väga põhjalik oli, järeldati, et lapsohvrid jumalale eriti meelepärased on. Frazer'i järele ohverdasid rhondid, üks draviidi suguharu Bengaalis, lapsi erilise häämeelega: „Nad nägid selles oma hingede õndsuse kindlustamist ja pidasid nende surma inimkonna hüvanguks auväärseimaks.“ Ohverdati esimesi poegi, sest et nad kõige enne täiskasvanuks said ja vanematele hädaohtlikuks võisid muutuda. Hilisemal astmel on julmus vähenenud: pojad lõigatakse ümber ja neil lüüakse puberteedi-tseremooniatel hambad välja. Ümberlõikamine, mis kõigi primitiivsete ja juutide juures harrastatakse, on sümbolne kastratsioon, sümbolne rivaali tapmine vanema põlve poolt. Et ümberlõikamine surmarefleksist tingitud, seda väidet tugevndab ka julmus, mis iseloomustab primitiivsete rahvaste puberteedi-pidustusi: ümberlõika-

mise rituaalide juures peksavad, piitsutavad ja piinavad vanemad mehed noormehi veriseks ja meelemärkusetuks.

Järgmine arengustaadium algab loomohvriga. Üleminek inimohvrilt loomohvrile on esimene eetika triumf usu vastu, esimene religiooni taganemissamm kultuuri ees, või kui öelda preestrite-pastorite keeles: esimene „jumalasalgaajate“ edu ja usulise loiduse tunnus. Mõistuse differentseerumise protsessiga käis käsikäes eetika süvenemine ja surmareflekski ekstensiivsustumine. Tegelikult pole teravat piirjoont loom- ja inimohvri ajajärkude vahel. Inimeste ohverdamist harrastati ka pärastpoole, kui eriti mõjusat toimingut, millele omistati suurim lepitus- ja lunastusvõim. Aafrika metsrahvaste juures esineb inimohver veel käesoleval sajandil. Tõenäoliselt tapeti loomi ka inimohvrite epoohtil ainult tapmisreflekski sunnil. Igatahes pole loomohvrite staadiumis enam tähtis tapetud objekti liik, ei olnud oluline, kas tapetu, ohverdatu inimesele üldse vaenuline ja hädaohtlik võis olla. Oli ükskõik, kas tapeti lammast või inimest: ka lamba ohverdamine võimaldas sadismi ära-reageerimist. Abraham, kes õieti tahtis tappa oma rivaali, poega, lõi kõlblise südametunnistuse mõjul noa poja keha asemel talle kehasse ja temale pidi paistma, et jumal saatis temale talle, kelle ta tapuimastuses surmas. Tapmistung rahuldati, neutraliseeriti tapmisstseeni, ohvirituaali, veristamise surmamartüüriumi vaatamänguga küllaldaselt, tungi rahuldamiseks polnud enam oluline ohverdamisobjekti liik.

Meie ees on inimese traagika, kogu inimkonna traagika, mis avaldub ambivalentses, kahepaikeses suhtumises asjadesse ja millest on tingitud kogu kultuurielu dialektika. Võitlevad kaks suurvõimu nii üksikus inimeses kui ka ühiskonnas: ürgtungid, animaalne egoism ühel pool ja eetilised otsustused, mõistus, ühiskonna huvid, kultuur teisel pool. Ühel pool lihalik inimene, mida kristlased kutsuvad Vanaks Aadamaks, teisel pool progresseeruva kõrgema vaimuelu tunnetised. Olles nende kahe võimu käsutada, suhtub inimene kahepaikselt, ambivalentsetl elunähetesse. Mis eetika eitab, seda Vana Aadam jaatab — kord on Vestmann all ja Piibeletl pääl, kord ümberpöördukt. Selle positsiooni ja negatsiooni ühisproduktiks, võitlustulest tõusevaks fooniksiks on muuseas ka religioon ühes ohvrisüsteemiga. Religiooni toetavad ühiskonna vaenulised antieetilise suunaga ürgtungid.

Loomad astusid ohverdatava inimese asemele, inimese all kujuteldi looma. Hädaohtlikud metsloomad surid osalt iseene eest, kuid koduloomad sümboliseerisid tihti inimest ja surid selle eest. Vanas Egiptuses rипutatи ohverdatava looma kaela inimese kuju, statuett savist või puust, või nimetahvel inimese nimega: fantaasias täitis loom inimese aset. Sageli nimetati ohvriloomi inimese nimega.

Üleminekut inimohvrilt loomohvrile võib eriti selgesti näha ühes primitiivsete rahvaste religioonivormis, n. n. totemismis. Primitiivsete, tsivilisatsiooni algastmel olevate tõugude juures reeglina esinev totemlooma ohverdamine reedab läbipaistvalt ohvri-süsteemi rippumise tapmistungist ja teiseks näitab, et totemloom asendab inimest. Uurimuste sugemed lubavad nentida kõikide rahvaste läbikäiku totemistlikust religiooniastmest. Osa rahvaid on tardunud sellele astmele pikemaks ajaks.

Totemismi iseloomustamiseks tõstan esile järgmised pätun-nused: 1. Totemistliku eluvormi juures evib teatud suguharu juures teatud kindel loomaliik, näit. lõvi, madu, lehm, härg jne. erilaadse ja püha koha, 2. neid loomi nimetatakse totemloomadeks ja vastav suguharu, totem-liit, nimetatakse selle looma järele, näit. kulli-suguharu, 3. totemlooma peetakse suguvõsa kaitsjaks ja esiisaks ja austatakse vastavalt, 4. suguvõsa pidude, totem-pidude juures ohverdatakse ainult totemloomi suurte tseremooniatega ja süüakse neid ühiselt, 5. muul juhul on totemliigi looma tapmine ja söömine surmanuhtlusega keelatud ja surnud totemloom maetakse auga kui suguharu liige.

Mida näitavad need totemistlikud seadused? Totemloom asendab inimest ja nimelt tugevaimat, võimsaimat, hädaohtlikemat inimest, teatud liiki päälikut, esivanemat, perekonnapääd, kellest on võrsunud suguharu. Suhtumine totemlooma on ambivalentne ja dualistlik: teda austatakse ja teda tapetakse. Ta tapetakse refleksorgiatel, s. t. religioosel totempidustusil, kui inimese kui võimsa esiisa asendaja, kellega teda alateadlikult identifitseeritakse, samuti kui tapetakse teiste rahvaste juures pääle teatud valitsemissaja kuningas. Kuid inimese, pääliku, esiisa esindajana seisab totemloom igapäevases elus eetika, mis keelab inimese tapmist, kaitse all, on tabu, puutumatu ja püha. Totemlooma ei nimetata selle inimese nimega, kelle sümbol ta on, sest inimest ei tohi tappa, vaid suguharu nimetatakse looma nimega: eetika ees maskeeritakse seega ohvri mõte, kuid lastakse siiski läbi paista sugulus ohvriloomaga, totemloomaga.

Totemism toob natuke selgust ka pühade loomade tekkimisprobleemi. Egiptuse Apis ja India pühad lehmad on kultuurlooliselt tuntuimad pühad loomad. Võrdlemisi rohkesti esineb inimese asendajana härg, kui tugevamaid loomi. Totemismile lähedatest nähetest tuleks veel nimetada neid vanade religioonide kujusid, mis pooleldi loomad, pooleldi inimesed — ka totemloom on oma füüsilise mina poolest loom, sümboolselt tähenduselt aga inimene. Egiptuse linnu- ja loomapäised jumalused on jäänused totemismist. Seejärele oleks sfinks, see lõvi, kellest esile tungib inimese nägu, kes oma inimlikku olemust peita tahaks, kuid mitte täiesti ei peida, mõne „lõvi-suguharu“ totem hilisemast arenemisjärgust.

Ohverdamises taotellakse tugevaima või tema surrogaadi tapmist ja nii sündis, et tapmistung haaras tugevaima instantsi, fiktiivse jumala järele ja oma objektiks selle suurima jõu sümboli valis: kujundusid surevad jumalapojad ja lunastajad jumalused nagu Attis, Kristus, Odin ja teised.

Kõiki religioosseid ekstaasi- ja uimastusseisukordi, samuti ka ohvirituaali, tuleb vaadelda kui reflekside ja tungide orgiat, kus kõik teoloogilised targutlused puuduvad. Religioossete protseduuride juures on jumal tihti kõrvalisel kohal. Dionüüsi orgiate juures ründasid osavõtjad, kui mitmesuguste tseremooniatega mõistus ja eetiline südametunnistus olid uimastatud-suigutatud, usulisel ekstaasis ohvrilooma, kiskusid ta lõhki ja söid toorelt ära. See oli elementaarselt lõbutoonitatud, oli nauding, mille teadlik vabandus hiljem leiutati, teoloogiliselt konstruiti. Mitmetes maades, kus olemas oli mütoloogiline viljavaimu kuju, haarati juhuslik rändaja, kes viljapõllust möödus ja tapeti julmalt samal kohal. Retrospektiivne motiveering ja roimarite enesevabandus kõlas järgmiselt: see võõras oli viljavaim ja viljavaim tuleb viljakasvu huvides tappa — ning sellega oldi end kõlbli- liseks puhtaks pestud.

Juutide iga-aastaselt lepituspühal, mida kirjeldatakse 3. Moosese raamatus 16. ptk., pandi päärõhk tapmisele. Üks elav oinas, n. n. patuoinas saadeti küll kujuteldava patulaadungiga kõrbesse, kuid see oli maskeerimine ja kõrvaline asi. Tõelised patuoinad olid tapaohvrid, kes inimlikkude patuste tungidega teise ilma saadeti.

Ohver, patuoinas, on varem tekkinud, on vanem kui jumal. Rituaalid ja kultus on vanemad kui müüdid ja teoloogia. Müüdid sündisid rituaalide eetiliseks vabandamiseks, põhjendamiseks ja maskeerimiseks. Patuoinas suri usklike pattude eest ja vabastas, puhastas ja lunastas need ühest kurjemast tungist, surma-refleksist.

Möödusid aastasajad ja üldiselt vähetarvitatav tapmismehanism mandus. Tungide energia transformeerumise tõttu tööks ja kultuuriliseks loominguks, s. t. tungide sublimeerimise tõttu nõrgenesid ürginstinktid. Loomaliku seksuaalsuse kõrval võrsus raffineeritud erootika ja ohvrite kõrval, kus inimesi, loomi ja hilisemal astmel ka taimi, sõna otseses mõttes surmati ja hävitati, tekkisid kujutelm- ehk fantaasiamõrvad, tekkis peenenenud sadism. Tapmine fantaasias, nii nagu see avaldub fetišismis, maagias, antiiksetes müsteeriumides ja religioonides ning kristluses, on hilisemaks surmamishimu rahuldamise ja ärareageerimise vormiks ja teeks.

Need fantaasia-roimad sooritatakse fantaasias. Tapmistlust rahuldub mõtete ja kujutelmade kaudu. Ei tapeta enam elavat objekti konkreetset, vaid ainult fantaasias. Nagu vihane inimene oma viha juhüb süütu mööbli pihta ja taldrikuid purustab

ja nagu seksuaalsus sageli, samuti kui kristlikkude nunnade ja askeetide juures, himurate kujutluste ja unistuste kaudu rahuldatud saab, samuti on hilisema ajastu usklikud kujuteldava, ettemaalitud surmaga ja tapmisega rahuldatud.

Mainisime eespool „viljavaimu“ tapmist: võõras, kes viljapõllust möödus, tunnustati „viljavaimu“ inkarnatsiooniks ja tapeti türanniliste tungide tõukel. Hiljem tehti selle võõra kallal vaid tapmisliigutusi, sooritati tapmisrituaal näiliselt. Ja veel hilisemal astmel põletati põllul ainult üks õlest valmistatud viljavaimu kuju. Fetišismis ja maagias kohtame järgmist nähet: kes vaenlast tappa tahab, ei tapa mitte alati elavat objekti, see tooks soovimata tagajärjed, vaid tapab vaenlase kujutise. Puupupe, mis sümboliseerib vaenlast, hävitatakse või pistetakse odaga läbi ja sellega on inimene rahuldatud — ta viha on neutraliseeritud ja tapmisrefleks ära reageeritud. Oma soovidele vastavalt usub see inimene ka oma vastase peatset surma. Nii võib saavutada tungist vabastumist juba vastavate liigutuste sooritamise kaudu. Selliseid liigutusi, selliseid reflekside hooge ja pantomiime, kus muuseas ka sugutungil lõdvenemist saavutatakse, ja mis primitiivsete kultuste tähtsaks osaks on, nimetatakse euroopa teadlaste poolt harilikult ekstaatilisteks tantsudeks. Rituaalseid tapmisliigutusi nimetatakse sõjatantsudeks. Tugevaimadki neegrid on päälle ekstaatilise tantsu mitte ainult füüsiliselt, vaid ka psüühiliselt täiesti apaatsed ja loiud, sest kõik tungid on nivelleeritud ja rahuldatud.

Eriti plastiliselt ja hästi organiseeritult esinevad rituaalsed fantaasia-ohvrid, religioossed kujutelm-mõrvad neis religioonides, mis õitsesid kahe-kolmetuhanda aasta eest Vahemeremaade rahvaste juures. Aastaajal, kus ürgtungid eriti tugevasti ja intensiivselt avalduvad, s. o. kevadel, tapetakse nende rahvaste usuilistel pidustustel sümboliseerivalt suurima võimu võrdkuju — jumalinimene, jumal. Teatud Egiptuse, Babiloni, Väike-Aasia, Kreeka, Pärsia jumalad surevad iga aasta vägivaldset surma. Kuulsamad neist jumalaist on Osiris, Thammuz, Attis, Mitthra, Dionüsus. Nad surevad kas ise või tapetakse sümboliseerivalt, keha või kehaosad maetakse maha, kuid varsti tõusevad nad jälle ellu, et mõne aja järele uuesti surra. Tapmis- ja suremisrituaal on üksikasjadeni välja töötatud, surma nauditakse halastamatu sadismiga. Kõigi nende jumalate müsteeriumites maitstakse pühades sakramentaalsetes söömaaegades leiba ja punast veini kui jumala, selle kõikvõimsa isiku, ihu ja verd.

Tegelikult ei esine Vahemere-religioonides kujutelm-mõrvad puhtal kujul, vaid nendega käib kaasas ka tõeline verevalamine. Müsteeriumides tapetakse ka inimesi ja loomi. Attise müsteeriumide juures, näiteks tapetakse jumal-härg ja usklikud haavavad hullustuses ka endid ning võtavad sooje verevanne ja tušše. Frazer'i uurimuste järele on jumal Odin, kellele varem alajärgul inim-

ohvrid puudesse poodi, pärast usudogmade kinnitusel end ise puusse poonud, seega end ise ohverdades. Ta suri nagu Kristus inimkonna lunastuseks.

Need religioossed ja rituaalsed lõbumõrvad — lunastusohvrid on säilinud tsiviliseeritud Euroopas kuni 20. sajandini. Kõik rituaalsed tapmised, samuti kui teised antiiksete religioonide algelemendid ja osised organiseeriti ja koondati ristiusu poolt ühe keskpunkti ümber ja tänu inimeste barbaarsusele ning tingimuste konstrellatsioonile on osa tapmisrefleksi väljendusi eetika ja mõistuse ees veel täna maskeeritud ja soomustatud. Ristiusk on, nagu iga positiivne religioon, mis sisaldab ohvrisüsteemi, eetilisel hukkamõistetud tungide meeleheitlik ja viimne mäss eetika, mõistuse ja kultuuri vastu, sest mõistus on kuradist, nagu väidavad teoloogid. Ristiusk on ala, kus tungid illegaalsel teel avalduvad ja rahuldatakse. Kristlus on kõlbluse ignoreerimine ja muinasjutt kristlikust kõlblusest ja selle teeneist riigi ja kultuuri ees tuleb kultuuri huvides likvideerida.

Kristuse surm Kolgatal asendab, nagu toonitab kristlus, kõiki inim- ja loom-ohvreid. Kuid teoloogid ja kristlased ei taipa, milline hirmus tõde peitub selles lauses. Iga-aastased puhastus-, lunastus-, lepitus- ja patuohvrid, mida harrastasid n. n. „paganad“, on asendatud ühe fiktiivse tapaohvriga, samuti kui totemismis, kui Thammuz-, Osiris-, Mitthra-müsteeriumides. Kristuse eelkäija on patuoinas, kes vanade rahvaste juures rahva patu, kõlblise mustuse prügikastiks oli ja oma hävimisega kogukonna lunastas.

Attis-müsteeriumide ja teiste refleksorgiate rudimendid on tänini Ülestõusmise pühade näol säilinud. Juba mõned nädalad enne Suurt Reedet hakkab kristlik preesterkond sadistlikult ja üksikasjaliselt kerjeldama ja maalima patuoina kannatusi. Täiesti teaduslike, sajandite kestel kultiveeritud ja väljatöötatud meetoditega piitsutatakse sadistlikud ihad, tapmistung sõna tõsisem mõttes üles. Et lihahimu suureneks, et nauding suurem oleks, tuleb kristlasel enne paastuda, millega luuakse ootuse ja rahutuse meeoleolu. Luuakse kõrgepinget ja Suure-Reede päälõunal kell 3 või 6 saabub terve kristliku maailma vabanemis-ohete ja lunastuskraampide saatel ristiusu kõrguspunkt — kultuse objekt sureb. Maailm on vabastatud ja lunastatud, lunastatud — tapmistungist, küll ainult väheseks ajaks. Inimene on lunastatud, ta saab rahus jätkata oma igapäevast tööd, võib jälle kõlbliselt elada, tal pole enam alateadlikke surmafantaasiasid, mis nagu raskus äikese eel, teda rõhusid ja piinasid.

Ent ei jää sellega, pole veel küllalt. Kristlik kirik on üle võtnud ka sakramentaalsed söömingud, mis kuulusid Mitthra, Attise, Osirise, Serapise, Dionüsose ja teiste eelkristlike kristuste kultustesse ja kus nautiti ohvri, jumala, liha ja verd. Aafrika neegrite totemsöömingud, kus ohvriloomade süüakse, esinevad

Euroopas püha õhtusöömaaja kõlava nime all. Ja kristlane võib peaaegu igal pühapäeval, kui ta januneb vere järele, seda kirikus saada. Katolitsismi materialistliku dogma järele muutub vein otsekoheses mõttes vereks. Usun, et vein ühe tõesti puhta uskliku suus, s. t. kelle juures tapmisrefleks värske on, ka tõesti vere järele maitseb. Protestantlikutes kirikutes ulatataw „leib“ maitseb väga toore liha järele. Pälvib tähelepanu ka tõik, et katoliku kirikutes kasustatavad lõhnad sarnased on verelõhnale. Geneetilisel on ju need hääd lõhnad ning viirukisuitsud ohvrisuitsu ja ohvrilõhna surrogaadid ja ekvivalendid.

Religioossed ohvrisurmad on alati ja eranditult lõbumõrvad, pole sugugi vähem patoloogilised kui seksuaalroimad. Kuid usu juures sanktsioneerib tapmist jumal. Masside sadismile vastu tulles tapab kirik iga aasta Lihavõtteks jumalapoja-patuoina. See on samasugune lunastus- ja meelitusvahend kui härja ja kukevõitlus Hispaanias ja tsirkus vanas Roomas: panem et circenses. Kuid sääljuures räägitakse paatosega inimarmastusest. Kirik on igivanade „jumalik-religioossete tarviduste“, s. t. inimbestia antikultuursete tungide lipukandja, rahuldab loomalik-bestiaalset tungi ja nõudmist liha ja vere järele. Ja aasta-aastalt puuakse Kristus uuesti risti — inimkonna terviseks. Meil on ju lõbumajad toore seksuaalsuse rahuldamiseks, miks ei pea siis olema preestrid ja pastorid kui lõbumipressaariod ja vaatamängude lavastajad vagadele sadistidele. Kõik, mis on, on ratsionaalne, ütleb Hegel.

Kristusele ei tule omistada teist ja suuremat missiooni kui ohverdatud lastele, loomadele ja teistele patuoinastele. Sakraalne Kristuse tapmine on, nagu kõik ohvrisüsteemi variatsioonid, tapmistungi ventiiliks. Kuid see sakraalne, legaliseeritud ja sanktsioneeritud ristipoomine, see võllapuu pidu, mida pühitseb kristlaskond, ei suutnud tapmistungi täiesti rahuldada ja veel keskajal ning hiljem ohverdati elavaid inimesi: hoonete, kirikute ja teiste hoonete püstitamisel müüriti müüridesse noormehi, näitsikuid ja teisi inimesi: need n. n. ehitusohvrid, pidiid müürijate põhjendusel hoidma ära ehituse kokkuvarisemise. See naiivne argumenteerimine oli vajalik maskeerimiseks ja vabanduseks kõlbluse ees.

Kuna kristlus seeläbi, et ta kultuuri hukka mõistis, kultuuriliselt loovat tööd ja hariduse levikut takistas, võimalusi tungide sublimeerimiseks piiras, siis on loomulik inim- ja loomohvrite paralleelne esinemine kujutelm-ohvritega ja inkvisitsiooni tekkimine. Kristlik inkvisitsioon, nõiaprotsessid ja autodafeed, kuuluvad samasse lõbumõrvade, lõbumõrtsukluse klassi, kuhu hispaania ja meksiko härja- ja kukevõitlused. Kiriku lavastatud autodafeed ja roimarite avalik hukkamine olid keskajal suured seltskondlikud sündmused, millest elegandid daamid ja kõrged aukandjad osa võtsid ja iharusega protseduuri üksikasju nautisid. Ohvrite vastu konstruiiti puht-sofistlikke süüdistisi, et neid tappa.

Nõidadesse usuti ainult seepärast, et neid tappa — mitte ümberpöörduvalt. Süüdistati kukke munemises ja siga sõpruses kuradiga ja tapeti nad avalikult — õieti süüdistati neid vaid selleks, et neid pidulikult tappa ja veel kord nauvida igivana loomohvrit. See sündis hilisel keskajal. Üks keskaegse Rooma kiriku sofistlik argumentatsioon inkvisitsiooni vabandamiseks kõlab järgmiselt: keha võib hukkuda, kui ainult hing päästetaks, kõik, mis läbi tule läheb, puhastub, järelikult anname me tulesurma kaudu jumalale üle puhta ja patutu inimhinge ning seega ei osutu tulesurm patu-sele mitte trahviks, vaid hääteoks.

Primitiivsed inimesed Malai saartel ja teistes maades tapavad tihti ainult tapmislõbu pärast ja et oma trofeede-galeriid uute päade, päaluude, skalpide, lõualuude ja teiste kehaosadega rikastada. Seda primitiivsete juures esinevat fenomeeni nimetavad eurooplased päaluuküttimiseks. Euroopas nimetatakse vastavat nähet relikviite, pühade jäänuste, austamiseks. Kristlikus relikviite austamises on päaluuküttimine leidnud erilise leviku; — katolitsismis on see nähe pühaks tunnustatud. Pühade meeste jäänuste pärast on usklikud tihti läinud kaklema. Eelkristlikke paralleele relikviite austamisele leidub küllaldaselt, näiteks säilitati ja austati vanas Egiptuses Osirise multiplitseerunud kehaosi mitmes riigi osas.

Mõne ämblikute ja skorpioonide liigi juures tapab ja sööb emane päale paaritumist isase. Aafrika kannibalid söövad ära surmatud sõbra ja vaenlase. 20. sajandi eurooplane lööb seksuaalekstaasis hambad armupartneri õlga või hammustab selle huultesse. Vaga kristlane neelab pühalt õhtusöömaajal Kristuse ihu. Kõik need: ämblik, skorpion, armunu ja kannibal on teatud mõttes kristlased, kõik on lõbumõrvurid, kõik hammastekasutamise tõttu teatud määral vabastuvad, pingestuvad lahti, „lunastuvad“. Ent keegi päale kristlase ja pastori ei tee sellest suurt teenet ja meetodit ja ei nimeta seda kõrgemaks vaimuelu avaldiseks. Ristiusus on sadism tõstetud kunstiks ja kannibalism reklaamitakse teeneks.

Tapmistung on olnud suurimaid jõubaase ristiusule. Tapmistungita, surmakompleksita oleks religioon ühiskonnas vaevalt saavutanud selle koha ja tähtsuse, mida ta ajalooliselt on evinud. Inimese ürgseid, antikultuurseid tunge oma energeetiliseks toeks tarvitades, on ristiusk tõusnud suurvõimuks. Preesterkond on aastatuhendeid kasustanud ürginstinkte oma võimupositsiooni säilitamiseks. Ja nii on arusaadav, miks riik ja riigivõim tihti on pidanud taganema preesterkonna, paavsti, kiriku ees. Kirik ja riik, religioon ja eetika, on olemuselt üksteisele võhivõõrad ja üksteise eitajad, kuigi väliselt paistab, nagu oleks kirik riigi tugi ja meil korrutatakse pidevalt „kristliku kõlbluse“ tähtsusest Euroopa kultuurile. Kirik püüab teha kõlblust oma monopoliks ja väidab, et Euroopa kultuuri aluseks on kristlik kõlblus. Käes-

oleva artikli lugejale peaks olema selge, et „kristlikku kõlblust“ pole olemas, nagu pole olemas kristlikku kultuuri. „Kristlik kõlblus“ on paradoks ja kõlab nagu „ümmargune nelinurk“. Need kõlbluse normid, mida toonitab ka kirik, on päritud tisivilisatsiooni algaegadest, on rippumatud religioonist, on mõistuse produktid. Ristiusk, mis nagu kõik religioonid, on antieetiline, on oma püsimise huvides pidanud toonitama kõlblisi norme, moraali seadusi, sest muidu oleks kultuurriigid juba ammu preestrite-pastorite hädaohtliku ja intrigeeriva komploti ja usukultuse likvideerinud. Kuid seetõttu, et koolides usuõpetuse tundides suggereeritakse ka kõlblisi käske ja et diplomaatilised vaimulikud järelejätmatault räägivad „kristlikust kõlblusest“, peavad paljud inimesed kõlblust usu orgaaniliseks osaks, arvavad, et usu eitamisega eitatakse ka kõlblust ning kardavad ristiusu lõpuga ka Euroopa kultuuri hädaohtu sattuvat.

Nii on kirik, nagu iga üksik inimene, tapmistungile suhtunud ambivalentset, kahepaikset, on korruga eitanud ja jaatanud, hukka mõistnud ja pühaks tunnustanud. Ürgtungi mõjul jaatati alateadlikult tapmist ja see alateadlik jaatamine on ohvrisüsteemi näol kultuse kvintessentsiks, religiooni sisuks ja levimise soodustajaks. Eetika, riik, mõistus nõuavad tapmistungi allasurumist ja väliselt on kirik toonitanud kõlblust. Igatahes on kõlbluse toonitamine ristiusule tulnud ainult kasuks, sest mida tugevamad on kõlblised klambrid, mida kõvema sanktsiooni evib kõlblus, seda kõrgepingelisem on tapmiskompleks ja seda rohkem otsib inimene alateadlikult tungi rahuldust kirikus, usukultuses. See kuratlik dialektika valitseb inimkonda ja õõnestab kultuuri juba aastatuhandeid. Seda on instinktiivselt aimanud kristlik kirik, kes alati kõigist inimlikest nõrkusist ja kultuuri varjukülgedest on ammutanud kasu, ja ta on hüpertrofeerinud eetika, s. t. liigselt üles kruvinud eetika nõuded, et ühiskondlik elu tunduks rohkem suruvana, et tekiks rohkem hingelist rahuldamatust ja konflikte, mis inimese paiskavad kiriku rüppe.

Usk ja kirik on sadismi legaliseerinud, ühe osa ebakultuurseid ja kõlblusevaenulisi nähteid pühaks tunnustanud. Pole liialdus toonitada, et kui kaotada religioonist antieetiline element, siis religioon kaotab suure osa oma sisust ja kirik variseb kokku. Kuid Püha Sadism olevat kultuuri kõrgem nähe ja ta vagad sulased on Euroopa eetika toed ja enne vist surevad mõnedki ketserid inimkonna „lunastuseks“, enne kui variseb kirik!

Tapmiskompleksi raffineeritumaks produktiks on krutsifiks, see on rist ühes sinna päälepooldud Kristuse kujuga. Euroopa kultuuriringi vagad majad on skulptuuridest ja maalidest, mis kujutavad Kristuse tapmissüsteeni, üle ujutatud ja krutsifiks ei puudu pea kunagi kristliku jumalakoja altariilt. See on huvitavamaid kultuuriloolisi ja psühholoogilisi kurioosumeid: inimesed, kes

kristliku halastuse ja ligemisearmastusega uhkustavad, lasevad oma silmi suurima rahu ja õndsusega nautida ja vaadelda ülespoodud korjust. On raske mõelda välja sama julma ja vastikut vaatamängu, mis end sama lihtsalt ja mugavalt kujutavas kunstis laseks reprodutseerida, kui Kristuse ristisurm. Inimesed, kes tõelise laiba juures on kokkunud, leiavad Kristuse rippumise ristil olevat väga enesestmõistetava ja loomuliku. Paganlikku jumalat, kes sööb lapsi, peetakse võika ebakõlbluse väljendiseks ja selle jumala kummardajad on hästikasvatatud kristluse meelest kahetsus- ja põlgusväärased olevused, kuid Kristuse poodud laiba austajad loevad end Euroopa kultuureliidi hulka.

Vagadele kristlastele on risti ja krutsifiksi sümboolne tähendus kiriku poolt ette dikteeritud ja sisse sugereeritud: rist ja krutsifiks tuletavat meelde ja sümboliseerivat Kristuse martüüriumi. See on täiesti õige, kuid nad ainult ei sümboliseeri, vaid ka asendavad martüüriumi. Eriti krutsifiks manab usklikule alati silmade ette surmamistseeni ja on tapmistungile lõbutoonitatud. Seik, et vanade roomlaste piinamise ja kurjategijate tapmisabinõu — rist, on saanud kristluse sümboliks, sisaldab saatuse saatliku iroonia nii ristiusu kui ka inimkonna suhtes. Oleks siiski huvitav teada, mis oleks saanud siis ristiusu sümboliks, kui Kristus oleks tapetud pussi, mõõgaga, vetteviskamise või nõoriga poomise teel, — kas mõök, silmus või vesi? Kas siis oleks räägitud õndsuse pussist, surematuse nõörist, nagu nüüd räägitakse ristist kui „elu puust?“

Nii on kristlasel võimalik väike „lunastusaparaat“ krutsifiksi näol seada enda tuppa raadio ja gramofoni vahele ja tarvitades ka teisi meetodeid, mida pakub religioon, end vabastada tungidest. Kuid seda „tungidest vabanemist“, „lunastamist“, ei tohi üle hinnata. Sotsiaalse elu algusest, sotsiaalse organismi sünnist on möödunud tuhandet aastat. Sajad põlved on elanud ühiskondlikult ja tingimustes, kus kõlblised seadused tunge piiravad. Kuid tapmistung on tänini inimeses säilinud ja seda tänu religioonidele ja preestritele. Võime võtta aksioomina lauset, et üks tung ja refleksi tee, mis alati eetika ja intellekti kontrolli all on, juba ammu inimese organismist kustunud oleks, et tapmisinstinkt energia transformeerumise tõttu produktiivseks tööks ammu degenerereerunud ja välja surnud oleks, kui mitte religioonid oma ohvrüsteemiga ja Püha Sadismiga antieetilisele tapmistungile uut tegevust ja toitu poleks andnud ja võimaldanud. Tapmisrefleksi tee ei saanud kinni kasvada, sest ohvrüsteemiga teda puhastati ja hoiti lahti, ohverdamisega rahuldati tunge, kuid ühtlasi ka treeniti ja kasvatati. Religioosne ohvrüsteem on tapmisrefleksi kultiveerinud, seega et alati andis võimalusi tapmiseks, on teinud õieti tapmisest püha tseremoonia. Kui mõnel inimesel pole olnud religiooni vastu huvi, siis on kirik teda kiusanud taga, kui inimene pole sallinud lõbumõrve, siis viidi ta ise

tuliriidale. Kui inimene ei uskunud, et Kristus oli viimane ohver, siis ohverdati ta ise inkvisitsiooni poolt.

Ja tänu ohvrisüsteemile pole eurooplane vähem võimeline affekt- ja lõbumõrvadeks, kui primitiivne inimene ja kannibal. Nii pärandub fülogeneetiliselt sissejuurdunud tapmisrefleks individilt indiviidile. See on inimkonna pärispatt ja ristiusu surmapatt kultuuri ees. Kui isa ja esivanemad on olnud usklikud, ning ohvri, suure reede, ristipoomise ja püha õhtusöömaaja kaudu on saavutanud lunastust, siis pole imestada, et pojalt on eeldusi tapmiseks, „pärispatuks“. Ja et tapmiskompleks ka tänapäev akuutne on, see nähtub seigast, et pea kõik inimesed võivad tingimuste surve all muutuda affektmõrvuriteks. See janu vere järele ja kaldumus lõbumõrvadele avaldub eriti hoogsalt meie sõdades, kus mõistus ja kõlblus heidetakse üle parda kui liigne ballast. Iga tapmine on eranditult affekt- ja lõbumõrv (ehkki kriminalistika vahet teeb mitmesuguste tapmistega), kus tegemist on mõistuse takistuste ja eetiliste isolaatorite nõrkuse tõttu võimalikuks saanud lühiühendusega, atavismiga. Samasugune lõbumõrv on iga ohver. Ja seega, et ristiusk mõistuse alaväärtuslikuks tunnustab ja küllalt ei väsi teda porri tallamast, soodustab ta affektide ja tungide antikultuurset tegevust veel enam.

On asjatu püüe katsuda mõistust lepitada ristiusuga. Intellekt ja dogma — need on tuli ja vesi. „Kristlik“ kõlblus on sisuliselt ebakõlblus. Et religioon kultuurmaailmas tänini on püsinud, see on tingitud inimese ambivalentsest suhtumisest kultuurinähetele. See inimese kahepaikus, mis korruga jagab kabjahoope ja silitab, vihkab ja armastab, on sünnitanud religiooni oma enese lõbuks, oma individuaalsete soovide rahuldamiseks, sotsiaalse organismi petmiseks. Tuleb teha kindlat vahet kahe väärtuste grupi vahel: ühel pool kultuur, eetika, mõistus, riik, sotsiaalne organism — teisel pool tungid, instinktid, asotsiaalsus. Vana Aadam; religioon, kirik. Tapmistung kui sotsiaalse organismiga mittesobiv tung on teotsenud suurelt osalt maskeeritult. Ta väljendusvormideks on ohvrisüsteem, inkvisitsioon, armulaud ja krutsifiks. Need tapmisreflexi pühaks tunnustatud ärareageerimise viisid on alati omanud sofistliku põhjenduse. Ja üle selle sofistliku, näiliselt loogilise põhjenduse pole ükski usklik ulatanud vaatama. Tõelised motiivid, mis kristlase viivad armulauale, on tema enese eest peidetud ja ta eitab kategooriliselt sarnast jõledust nagu tapmisrefleks. Hingeline olukord on siin samasugune kui hüpnoosi juures. Kui hüpnotiseeritule öelda, et ta pärast ärkamist peab toas jooksuma, siis ta jookseb ja kuna ta jooksu põhjust ei tea, siis ta konstruib enesele ja teistele mõne fiktiivse põhjuse, näiteks, et on külm. See põhjus on täiesti teoloogiline — nagu seda oli viljavaimu tapmise põhjendus. Usuteadus on religioossete tseremooniade ja rituaalide ratsionaalseks põhjendamiseks kunstlikult loonud terve nn. kristliku teoloogia. See kristlik teoloogia püüab meeletliku visadusega anda kristlusele

eetilist värvingut ja ära hoida kiriku kokkuvarisemist. Nii püüavad vabameelsed usulised voolud mõõtmatu erinevust ristiusu jumala ja filosoofide metafüüsilise reaalse vahel ignoreerida — see võimaldab esiteks näidata, et kirik tunneb äsjaleitutud tõdesid juba ammu ja, teiseks, tembeldada kõiki filosoofe kristlasteks.

Nagu eespool toonitatud, tuleb eetiliselt seisukohalt nõuda ja taotella kirikute ja usukultuste likvideerimist. Kuid kas paistab selleks olevat väljavaateid? Vaadeldes tsivilisatsiooni arengut, näeme järgmist korrapärasust: tapmistung, üks tähtsamaid positiivsete religioonide tugesid, näitab nõrgenemise tendentsi. Mõistuse differentseerumise, kultuuri süvenemise, tungide sublimeerumise tõttu on inimkond inimohvritest jõudnud loom- ja taimohvrite kaudu fantaasia-ohvriteni. Missugune aste tuleks päale fantaasiaohvrite? Tõenäoliselt on fantaasiaohvrid ohvrisüsteemi viimseks astmeks — järgmine aste oleks ohvrisüsteemi loobumine, missugune protsess praegu käimas on. Samuti näeme jumalakuju atrofeerumist, mandumist. Lihast jumalate asemele, jumal-kuningate, Egiptuse pühade härgade ja totemloomade asemele, tulid metallidest, puust ja papist jumalad. Monoteismi juures on jumal muutunud täiesti õhuliseks, nagu väljendab E. Häckel, „läbipaistvaks selgoolaseks“.

Lõpetades seda artiklit pean toonitama, et siin esitatud seisukohad ei seisa vastuolus psühhoanalüütiliste uurimuste tulemustega ja teiseks ei tule siit välja lugeda halvaks panevat hinnangut möödunud aastasade ja -tuhandete kultuuritöö suhtes. Religioon on olnud müsteerium ja müsteerium on saatus. Et inimene on ohverdanud ja „uskunud“, see on tema saatus, nagu on hundi saatus murda nõrgemaid loomi. Ja hundile eetilise mõõdupuuga suhtuda ei saa. Siin on konstateerivalt näidatud vaid religiooni rollile kultuursüsteemis, on näidatud, et ta väärtuste astmestik kõrgemasse tippu ei kuulu. Tänapäev pole ristiusk enam müsteerium, vaid see „kaunis välispidine komme“ on nüüd ainult traditsioon, kahjulik traditsioon, mis õõnestab kõlblust ja on häbiks kultuurriigile ja kultuurühiskonnale.

Horisonidilt.

Ateistide Ameerikast. Oleme kuulnud väga palju intensiivsest usuelust, kirikute ja usulakkude rohkusest Ameerika Ühendriikides. Kuid on vähe rõhutatud seda, et päästearmee ja ahviprotsesside Ameerika kõrval on olemas ka ateistide Ameerika. Edison pole ainuke „jumalasalgaaja“ Ühendriikides. Ühendriikide tähtsamate teadlaste keskel korraldati ankeet usklikkuse küsimuses. Ja andmed, mille aluseks on soliidsed statistilised meetodid, on järgmised: ristiusu jumalasse usuvad füüsikutest 40%, bioloogidest 25,4%, ajaloolastest 35,3%, sotsioloogidest 27,1%, psühholoogidest 8,8%. Need andmed on võetud prof. James H. Leuba raamatust „Religioosse müstika psühholoogia“ üle.

See tuntud psühholoog ise suhtub häatahtlikult religioonile, ent ta ei saa mööduda ristituse varisemise nähtustest. Ja nimetatud töös ta konstateerib ameeriklaste kohta järmist: kuid natsioon pole siiski kristlik, kui kristluse all mõista usku, et inimikke ettevõtteid juhib jumal. Riigimehed usaldavad sama vähe jumalat kui distrikti-poliitikud. Iga nende samm vihjab sellele, et rahvusvaheliste ja sisemiste küsimuste käsitlusel jumal asub kõrvalisel kohal. Tähtsusetute kui ka võrratult tähtsate ettevõtete juures ei ole kuskil leida usku jumalikkude aktsiooni. Sotsiaalse traditsiooni viletsad jäänused, mis usku väljendavad, paistavad tänapäev äärmiselt ebakohastena. Kongressi-kaplani palved kõigevägevama poole, igaaastane tänuproklamatsioon ja muud on muutunud ebasobivaks formalismiks. Usu teoreetiline püstitoidmine ja selle kõrval kangekaelne salgamine praktilises teotsemises ei mõju kuskil katastrofaalsemalt kui kirikus. Ja usu uuendamine paistab teaduse edusammude tõttu võimatu olevat.

Edasi arvab sama autor: pole enam kaugel aeg, kus sotsiaalsete puuduste lahendamist müstiliste religioossete meetoditega peetakse sama ebakohaseks, nagu usaldada hullumajade õnnatud kodanikud kurjade vaimude väljaajamiseks mõne religiooni vaimuliku kätte. Igast küljest kostab hüüd, et kristlus on osutunud kõlbmatuks; sellele kostab vastuhüüd, et kristlust pole veel üldse läbi katsutud. Sellele vastab sotsioloog: „Kui üks religioon, mis on püsinud 2000 aastat ja 1500 aastat ametlikult on võimsamate rahvaste poolt tunnustatud, veel ei ole läbi katsutud, siis on ta kõlbmatu“.

Peeter Põld, *Usuline kriis*. Nimetatud töö on ilmunud Akadeemilise Usuteadlaste Seltsi kirjastusel. Sisuliselt ei leia me selles töös midagi halba, samuti ka midagi hääd. „Usuline kriis“ on tüüpiline kirikliku mõtteviisi esindaja ja see mõtteviis viib nii ehk teisiti välja usu ülistamisele. Paistab, et „Usulise kriisi“ trüki avaldamist ei põhjendanud mitte selle artikli väärtus, vaid truualamlik kummardamine Põllu mälestise ees, mida meil teatud ringkond katsub sanktifitseerida. Saksamaal on levinud Goethe kultus — Eestis katsutakse luua Põllu kultust. Sakslaste hulgas on sügavamaid filosoofe, paremaid luuletajaid ja teadlasi kui Goethe, et viimast sellest hoolimata ümbritseb suurem aupaistus kui teisi, siis tuleb see panna tema universaalsuse, isiksuse, „elukunstniku“ omaduste, produktiivsuse ja muude vooruste arvele. Eestis on paremaid poliitikuid ja teadlasi kui prof. Põld, samuti osavamaid koolimehi ja sügavamalt mõtlejaid. Ka teised voorused, mis tõstsid ebajumalaks Goethe, ei esine kuigi plastiliselt Põllu juures. Nii pole küllalt põhjendatud ühe mehe, kellele kuulub aukoht Eesti kooli ajaloos, tõstmine autoriteediks ja ta juhuslikkude kõnede avaldamine. Kui „Usuline kriis“ oleks teoloogilise, st. sisaldaks skolasistilist teravmeelsust, tennmannlikke paradokse, siis me võiks seda oma lugejaile soovitada stiili pärast. Või kui ses töös oleks selliseid teaduslikke ja loogilisi surmasõlmi, nagu prof. Rahamäe doktori väitekirjas, siis võiks seda nautida kurioosumina. (Professor Rahamägi teatavasti tõestas oma kuulsas väitekirjas, et eestlaste vähese sigivuse põhjuseks on asjaolu, et Eesti rahvas ei usu enam Püha Vaimu). Kuid käesoleval korral on „Usuline kriis“ vaid ebaõnnes- tunud katse usku loogiliselt põhjendada.

Antikristlus Saksamaal. Informatsioon, mis Eesti kodanikud on seni välismaade antikristlikust liikumisest saanud, on puudulik ja kuna aja-

kirjanduses politiseerivatel pastoritel suur mõju on, siis tihti ka sihilikult ühekülgne. Siinkohal pole võimalik pikemalt peatuda liikumise ajaloo ja põhimõtete juures ja loetella rahvusvaheliselt tuntud poliitikamehi, kirjanikke ja teadlasi, kes kuuluvad vabamõtlejate, see on kiriku vastaste hulka. Tutvustame siin lugejaid usuvastase Saksa Monistide Liidu (Monistenbund) programmi mõnede punktidega.

„Monism põhjendub oma maailmavaate teaduslikult kindlaks määratud kogemustõsiasiadele. Metafüüsilist laadi maailmavaatelised õpetused ja ilmutusreligiooni dogmad tähendavad sellest kogemusringist väljumist. Need on järjekult meelevaldsed oletused, mis pole kriitiliselt järele proovitavad ja tõestatavad. Seepärast monism heidab kõrvale sellelaadised subjektiivsed fantaasia-produkti ja loobub vaimlise-isiklise jumala kui oleva looja — kandja tõestamast hüpoteesist“.

Sellest järgneb ilmaliku kooli ja riigi nõudmine. „Etikas võitleme selle vastu, et kõlblisi väärtusi mingisuguse jumaliku või säälpool-maailma asuva autoriteediga põhjendatakse. Sest me mõistame kõlblisi väärtusi kui inimlik-sotsiaalse arengu täiesti loomulikke produkte. Et selle õpetuse, mis kõlblisi ideaale põhjendab säälpoolse maailmaga, esindajaks kõik kirikud on, ja et see õpetus tõelise ühiskonna kahjuks vaimliselt kaitsetuile alaealistele kooli abiga süstemaatiliselt sisse sugereeritakse nõuame, meie riigi ja kiriku täielikku lahutamist. Ainult kiriku mõjust vabastatud ilmalik ühtluskool võib ja tohib inimese kõlblise elu alust kujundada. Meie võitleme ilmutusreligiooni ajalooliselt tardunud dogmaatiliste vormide vastu, nagu need kirikutes oma võimsa väljenduse on leidnud. . . Jääb muidugi igale lubatuks läheneda maailmale ja tema sündmustele sügava andumuse ja hardusega; ent see on kaugel dogmaatilisest kitsusest, fanatismist ja hingeorjastamisest, mida kirik ajaloo jooksul on harrastanud ja mille kaudu ta veel tänapäev iga tõelist kultuuri ja vaimu edusammu katsub takistada“.

Monistide Liit, kelle juhtide hulka kuuluvad nimed nagu prof. W. Ostwald ja E. Häckel on asutatud 1906. aastal. Teistest kirikuvastastest vabamõttelejate organisatsioonidest võiks nimetada järgnevaid: Volksbund für Geistesfreiheit, Verband für Freidenkertum und Feuerbestätigung, Proletarischer Freidenkerbund, Bund der Freidenker-Jugend. Vabamõttelejate organisatsioonide liigete arv on umbes 1.500.000 ja näitab suurenemise tendentsi.

Eestis teotseb Monistide Liidu põhimõtete alusel Eesti Vabamõttelejate Ühing „Humanitas“, asukoht Tartus. Ühingusse kuulub õpetajaid, ülikooli õppejõude ja rohkesti noorema generatsiooni esindajaid. Ühing on teotsenud võrdlemisi passiivselt. Toome informatsiooniks väljavõtte ühingu põhikirjast. Punkt 1. „Pooldades areneval teadusel rajanevat dogmadevaba maailmavaadet, seab Eesti Vabamõttelejate Ühing „Humanitas“ enesele ülesandeks koondada mõtteosalisi ja soetada võimalusi elu soodustavate mõtete ja tunnete kasvamiseks ning süvenemiseks.“

Punkt 12. „Ühingu liikmeks võivad olla Eesti Vabariigi kodanikud, kes ühingu sihte pooldavad ja kes tegelikult usuühingute (koguduste) ega usuühingute liitude (kirikute) liikmed ei ole, usutunnustuslikke tegusid ei tee ning usuühingute ega nende liitude hääks kohustisi ei kannan“.

RATSIONALIST

ei seisa poliitiliste parteide ja ärimeeste gruppide teenistuses, vaid vaba mõtte ja kultuurse inimsuse teenistuses.

RATSIONALISTI

toetab iga demokraatlikult ja kainelt mõtlev eestlane, iga liige vabameelsest intelligentsist.

RATSIONALISTI

toetab iga kodanik, kes ei soovi, et tema raha riigikassa kaudu läheks tasu maksmiseks kirikumaade eest.

RATSIONALISTI

konkreetsemaks eesmärgiks on usuõpetuse väljatõrjumine koolidest ja asendamine kõlblusõpetusega. Opositsiooni selgitusetöö nõrkuse tõttu mõne aasta eest koolidesse pääsenud usuõpetus ei vasta enam meie rahva praegustele vaadetele, nagu ei vasta põhiseadus. Nagu vajab ümbertöötamist meie põhiseadus, nii vajab revideerimist usuõpetuse küsimus.

RATSIONALISTI

toetab iga kodanik, kes ei soovi, et eesti noorsoo kõlblus põhjeneks hingeliselt ja vaimliselt kahjulikul ja mõttevõimet surmaval hirmul jumala ees, mida süvendab kirik usuõpetuse tundide kaudu. Prantsusmaal on usuõpetus koolidest kõrvaldatud 25 aasta eest, kuid säälnu kõlblus ja kultuur pole vist madalam kui Eestis.

RATSIONALISTI

toetab igaüks, kes on ratsionalist ja teab, et Euroopa kultuuri tugevus põhjeneb intellektil.

Hind 35 senti.